

ЗВІТ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ЗА 2012 РІК

РЕЗЮМЕ

Україна є республікою з президентсько-парламентською формою правління. Конституція передбачає, що президент обирається шляхом прямого голосування, парламент (Верховна Рада) є однопалатним, а прем'єр-міністр призначається президентом за згодою парламенту. Парламентські вибори, що відбулися 28 жовтня, становили крок назад від демократичного поступу, досягнутого під час інших нещодавніх загальнодержавних виборів. Силові відомства в цілому були підзвітні цивільній владі.

Найбільш серйозною проблемою в галузі прав людини цього року залишалося політично вмотивоване ув'язнення колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко та колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка. Другою головною проблемою була невідповідність парламентських виборів 28 жовтня міжнародним стандартам чесності та прозорості. Третьою проблемою у сфері прав людини було посилене втручання у діяльність засобів масової інформації та тиск на них з боку влади, у тому числі й терпиме ставлення влади до зростання кількості випадків застосування насильства проти журналістів.

До інших проблем прав людини належали: зловживання проти осіб, що перебували під вартою, включно з побиттям і можливими катуваннями затриманих і ув'язнених; жорсткі й шкідливі для здоров'я умови у в'язницях і місцях утримання під вартою; неефективна і корумпована судова система; свавільне й тривале досудове утримання під вартою; недостатнє забезпечення прав шукачів притулку, широко розповсюджена корупція у всіх гілках влади; тиск з боку влади на неурядові організації (НУО); побутове насильство проти жінок та жорстоке поводження з дітьми; суспільна дискримінація і переслідування представників релігійних і національних меншин; торгівля людьми, зростання числа проявів дискримінації та насильства проти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб (ЛГБТ); а також дискримінація людей з ВІЛ/СНІД, що загрожувала перспективі їхнього лікування.

Загалом, влада не притягала до відповідальності співробітників силових відомств, які вчинили зловживання, особливо, щодо ув'язнених і представників меншин. Випадки притягнення до відповідальності за корупцію, які часто мали місце, нерідко піддавалися критиці як вибіркові та політично вмотивовані. Безкарність

була проблемою у всіх органах влади.

Розділ 1. Повага до недоторканості особи, включно з забезпеченням захисту від наступного:

а. Упереджене та незаконне позбавлення життя

Відсутні повідомлення про те, що органами державної влади чи їхніми представниками скоєно політично вмотивовані вбивства.

Натомість, надходили повідомлення про випадки смерті, що пов'язуються з незаконними діями чи бездіяльністю влади. Так, 14-го червня у слідчому ізоляторі в Донецьку помер 28-річний Роман Валетов. Згідно з його рідними, на тілі померлого були ознаки жорстокого побиття, включно з кількома вибитими передніми зубами та синцями на тілі. Керівництво в'язниці поінформувало, що синці виявилися наслідком епілептичних судом і що Валетов помер від гострого нападу серцевої хвороби. Родина Валетова наполягає на тому, що він раніше не страждав на епілепсію чи серцеву хворобу. Утім, представників влади задовольнило пояснення від керівництва в'язниці про серцеву хворобу. Подальшого розслідування владою не проводилося.

5 січня Деснянський районний суд Києва засудив колишнього працівника міліції Сергія Приходько, звинувачуваного у вбивстві у 2010 році Ігоря Індило, який на час смерті був затриманий правоохоронними органами. Приходька було засуджено за перевищення службових повноважень і застосування сили до п'яти років позбавлення волі умовно. Родичі Індила подали апеляцію на це рішення. У травні апеляційний суд відхилив попереднє судове рішення і відправив кримінальну справу на додаткове розслідування у прокуратуру. Станом на кінець року справу ще не було завершено.

Протягом року продовжувався у закритому режимі судовий процес проти Олексія Пукача. Колишнього високопосадовця Міністерства внутрішніх справ України Пукача було звинувачено у вбивстві 2000 року Георгія Гонгадзе, журналіста, що спеціалізувався на журналістських розслідуваннях. 27 грудня обвинувачення поінформувало про те, що домагатиметься засудження Пукача на довічне ув'язнення. Згідно з повідомленнями представників влади, Пукач визнав свою причетність до того, що Гонгадзе задушили і відрубали голову, а також вказав на причетність до замовлення вбивства колишнього президента Леоніда Кучми та інших урядових осіб. У березні 2011 року генеральний прокурор висунув Кучмі звинувачення у причетності до вбивства. Однак у грудні 2011 року районний суд

у Києві відкинув ці звинувачення на підставі того, що згідно з рішенням Конституційного суду докази проти Кучми було отримано неналежним чином.

в. Зникнення

19 жовтня було викрадено російського опозиціонера Леоніда Развозжаєва під час реєстрації його клопотання про надання притулку в офісі представництва Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ) в Києві. Повідомлялося, що під час перерви він вийшов з будинку і невідомі особи в масках напали на нього і викрали. Развозжаєв заявив, що потім його катували та вивезли до Москви. 21 жовтня він з'явився у московському суді, який видав розпорядження про його затримання. УВКБ ООН висловило занепокоєння з приводу зникнення Развозжаєва і відзначило, що очікуватиме результатів офіційного розслідування. Міжнародна правозахисна організація “Міжнародна Амністія” також висловила серйозне занепокоєння з приводу цього інциденту і заявила, що це “викрадення ... може становити порушення зобов’язань, які країна взяла на себе згідно з міжнародним правом у галузі захисту прав людини”. Спершу українська влада заявила, що відсутні підстави для розслідування. Утім, 22 грудня правоохоронні органи Києва підтвердили, що вони планували проводити розслідування за підозрою у викраденні. Станом на кінець року Развозжаєв і надалі перебував під вартою у Росії.

с. Каткування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання

Конституція і законодавство забороняють такі практики, однак, надходили повідомлення про те, що міліція продовжувала застосовувати жорстоке поводження і катування до осіб, які перебували під вартою.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) — асоціація громадських правозахисних організацій, повідомила про отримання 178 скарг щодо можливих випадків катування і перевищення службових повноважень протягом року в порівнянні з 240 скаргами у 2011 році. У своєму рішенні від 15-го травня Європейський суд з прав людини зазначив наявність в Україні “системних проблем у сфері дотримання прав і свобод з боку правоохоронних органів стосовно тих, хто опинився під вартою” і закликав владу “здійснити конкретні кроки у реформуванні правової системи для викорінення подібних випадків”.

24 квітня адвокат ув’язненої Юлії Тимошенко, колишнього прем’єр-міністра, заявив, що на неї був здійснений напад охоронцями в’язниці під час

транспортування її з в'язниці до лікарні для медичного обстеження. 25 квітня омбудсмен з прав людини Ніна Карпачова відвідала Тимошенко та сфотографувала синці у неї на руках і животі. Ці фотографії було оприлюднено. Офіційна судово-медична експертиза підтвердила наявність синців на тілі Тимошенко, але офіційні особи зазначили також, що не можуть визначити причину того, що викликало появу цих синців. 4-го травня генеральний прокурор Віктор Пшонка заявив, що судово-медична експертиза не підтвердила звинувачень з боку Тимошенко про скоєння на неї нападу і що підстави для порушення кримінальної справи з цього приводу виявилися недостатніми.

У засобах масової інформації повідомлялося про випадки перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних органів. Наприклад, телевізійний канал "Інтер" й інші медіа інформували про те, що 17 червня у Донецьку правоохоронці затримали Михайла Белікова за розпивання алкогольного напою. Згідно з повідомленнями, правоохоронці доставили його до райвідділу міліції, де його побили та згвалтували міліцейським кийком. Розповідається, що з нього також вимагали хабар у розмірі 1 500 грн. (190 дол. США). У зв'язку з заподіяними травмами, Беліков переніс кілька хірургічних операцій на товстому кишечнику. Слідство було розпочато 22 червня і трьох міліціонерів було заарештовано й висунуто звинувачення у перевищенні службових повноважень із серйозними наслідками. На кінець року судовий процес не завершився.

За новим Кримінально-процесуальним кодексом (КПК), що набув чинності 19 листопада, зізнання та заяви підозрюваних не прийматимуться судами до розгляду. Утім, станом на кінець року, правоохоронці надалі поклалися на зізнання для розкриття справ і продовжували неправомірним чином добиватися зізнань від затриманих.

Згідно з інформацією у звіті Комітету запобігання катуванням (КЗК) Ради Європи, оприлюдненому 14 листопада, "явище неправомірної поведінки правоохоронців є широко поширеним і ... затримані суттєво ризикують наражатися на неправомірне ставлення до себе з боку правоохоронців якщо вони дуже швидко не зізнаються у злочині чи злочинах, у скоєнні яких їх підозрюють". Підставою для цього звіту були відвідування представниками комітету установ для попереднього утримання у Києві та Харкові протягом листопада та грудня 2011 року.

Часто затримані не мали доступу до адвокатів і лікарів. Правоохоронні органи й надалі отримують недостатні бюджетні відрахування та недостатній рівень

підготовки особового складу. Система розслідування випадків перевищення службового положення залишається неефективною.

Міністерство внутрішніх справ України повідомило, що за перші 10 місяців року 15 правоохоронців було засуджено за застосування тортур і негуманне поводження. Станом на кінець року вісім справ залишалися під слідством.

Випадки фізичного насильства і дідівщини продовжують бути проблемою для збройних сил. Державна судова адміністрація повідомила, що протягом перших шести місяців року було винесено 61 вирок у справах, пов'язаних з дідівщиною. Генеральна прокуратура повідомила у 2011 році, що 239 військовослужбовців було засуджено за дідівщину, а ще 132 кримінальні справи, пов'язані з дідівщиною, було направлено в суди.

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах

Умови у в'язницях і слідчих ізоляторах залишалися поганими, не відповідали міжнародним стандартам і часом становили серйозну загрозу здоров'ю ув'язнених. Постійними проблемами були переповненість, протиправне поводження, невідповідні санітарні умови, брак належного освітлення, харчування та медичної допомоги. Влада дозволила міжнародним правозахисним спостерігачам проводити моніторингові візити.

Фізичні умови: Згідно з Державною пенітенціарною службою України (ДПтС) станом на перше липня в установах ДПтС утримувалося 152 076 осіб, з яких 33 тис. 167 перебували в слідчих ізоляторах. Серед них було приблизно 9 тис. 315 жінок і 1 тис. 342 неповнолітніх. Чоловіки, жінки та неповнолітні утримувалися в окремих установах, однак були повідомлення про те, що в деяких слідчих ізоляторах неповнолітні утримувалися разом з дорослими. Протягом перших дев'яти місяців року, за ґратами померло 789 осіб, включно з 52 самогубствами та трьома вбивствами. Більшість в'язнів мали певний доступ до питної води.

За даними Міністерства внутрішніх справ, за перші дев'ять місяців року приблизно 123 тисячі осіб утримувалися в ізоляторах тимчасового утримання органів внутрішніх справ. Міністерство підтвердило 16 смертей у цих установах, з них 14 – унаслідок самогубств, а двоє – від хвороб.

Умови в ізоляторах тимчасового утримання та досудових слідчих ізоляторах ДПтС були жорсткішими, ніж в місцях позбавлення волі загального та середнього

режиму. Останні були часто переповнені та не мали адекватних санітарних умов та медичних установ.

Переповненість в'язниць та слідчих ізоляторів продовжувала бути проблемою. У звіті КЗК описує умови в одній камері у харківському СІЗО, розрахованій на 28 осіб, де утримувалося 44 осіб, які були змушені по чергово використовувати спальні місця. У звіті також наголошується на стурбованості щодо жорстокого поводження з затриманими та недостатнього доступу до медичної допомоги.

Адміністрація: Влада вела облік осіб, що перебували в ізоляторах, але іноді ці дані виявлялися неповними та влада не дотримувалася послідовності у застосуванні правил доступу. Правозахисні групи повідомляли про випадки, коли влада конфіскувала паспорти затриманих, але не повертала їх коли в'язні виходили на волю. Протягом року влада не докладала значних зусиль для поліпшення процесу ведення обліку. Для деякого з тих, хто скоїв злочини без застосування насильства, існувала можливість альтернативи вирокам, зокрема штрафи або громадські роботи. ДПтС не має омбудсмена для в'язнів, але Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини реагував на скарги від в'язнів і проводив моніторинг в'язниць.

Ув'язненим у цілому було дозволено приймати відвідувачів і дотримуватись релігійних обрядів, хоча ті, хто відбував дисциплінарне покарання, не могли приймати відвідувачів. Однак, правозахисні групи, що займаються правами ув'язнених, зазначали, що деякі родини змушені були платити хабарі щоб отримати дозвіл на відвідування у в'язниці, хоча закон гарантує їм це право. Влада дозволила візити відвідувачів до колишнього прем'єр-міністра Тимошенко та колишнього міністра внутрішніх справ Луценка, хоча свавільне застосування правил відвідування інколи видавалося таким, що мало на меті перешкоджати відвідуванням. Наприклад, 30 жовтня ДПтС спершу дозволила, а потім відхилила дозвіл на відвідування Тимошенко віце-президентом Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ) Вальбургою Габсбург Дуглас, посиляючись на стан здоров'я Тимошенко як підставу для відмови.

Ув'язнені та затримані також могли подавати скарги омбудсмену на умови утримання під вартою, але правозахисні організації відзначали, що тюремний персонал продовжував піддавати цензурі або перешкоджати поданню скарг. Правозахисні групи повідомляли, що юридичні норми не забезпечують

конфіденційного характеру для подання скарг і влада не зробила жодних кроків аби поліпшити цю ситуацію.

Моніторинг: Загалом, влада дозволяла проводити незалежний моніторинг умов утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах вітчизняним і міжнародним правозахисним групам.

КЗК у своєму звіті від 14 листопада висловлював занепокоєння з приводу того, як ставляться до осіб під вартою у медичних установах правоохоронних органів. Делегацію особливо стурбувало наступне: практика приковування пацієнтів наручниками до ліжка, порушення конфіденційності у стосунках між пацієнтом і лікарем, а також численні повідомлення про неправомірне поведінку по відношенню до затриманих. У деяких випадках КЗК описувало ці повідомлення про неправомірну поведінку “настільки жорстокі, що їх можна прирівнювати до катувань”. Серед них були “електрошок, удари пістолетом навідмаш, опіки запальничкою, удушення шляхом надягання протигазу чи пластикового мішка на голову затриманого”.

Також делегація КЗК висловила особливу занепокоєність з приводу “значних затримок” у наданні спеціалізованого медичного обстеження і лікування Луценку і Тимошенко, наголошуючи на тому, що влада несе відповідальність за надання адекватного медичного забезпечення всім в'язням.

У квітні журналіст Костянтин Усов, який займається журналістськими розслідуваннями, оприлюднив документальний фільм, що включав епізоди, зафіксовані за допомогою прихованих мобільних телефонів у Лук'янівському СІЗО. Це відео демонструє жорсткі умови утримання під вартою, включно з переповненими камерами, браком чистої води, природного світла і свіжого повітря, недостатній рівень медичної допомоги. Воно також показало, як співробітники СІЗО брали хабарі в обмін на передачу затриманим мобільних телефонів та інших пакунків.

Поліпшення: У липні, у відповідь на документальний фільм Усова, виконувач обов'язків керівника Лук'янівського СІЗО Павло Голубовський, заявив у засобах масової інформації, що питання переповненості у його установі вже вирішено. Він зазначив, що установа розрахована на перебування в ній 3200 затриманих і що за період трьох місяців апеляційні суди і проведена робота з прокуратурою дозволили зменшити кількість утримуваних осіб з 3400 до 3000. Утім, затримані

піддали сумнівам оцінку Голубовського та наполягали на тому, що проблема переповненості надалі продовжує існувати.

4 листопада через зміни у законодавстві було розширено повноваження парламентського омбудсмена з прав людини шляхом покладання на Уповноваженого Верховної Ради з прав людини виконання функцій національного превентивного механізму (НПМ) для запобігання катуванню і неправомірному поводженню у в'язницях. Уповноваженим з прав людини було створено окремий структурний підрозділ для впровадження НПМ і проведено 136 моніторингових візитів у ізолятори тимчасового утримання, в'язниці, приймальники-розподільники для дітей, спеціальні приймальники для тримання осіб похилого віку та інвалідів. Секретаріат омбудсмена повідомив, що кілька з цих установ здійснили певні покращення у відповідь на рекомендації.

d. Свавільний арешт або затримання

Конституція і законодавство забороняють свавільні арешти і затримання, проте на практиці серйозні проблеми залишилися.

Роль міліції та органів державної безпеки

Міністерство внутрішніх справ відповідає за підтримання внутрішнього порядку і безпеки, підпорядковується безпосередньо президенту і контролює міліцію та працівників інших правоохоронних органів. Служба безпеки України (СБУ) несе відповідальність за державну безпеку, невійськову розвідку і контррозвідку. Вона теж підпорядковується безпосередньо президенту. Державна податкова адміністрація, яка здійснює правоохоронні повноваження через податкову міліцію, підзвітна як президенту, так і кабінету міністрів.

Закон передбачає цивільний контроль над правоохоронними органами і уповноважує членів парламенту на проведення розслідувань та слухань стосовно проблем, пов'язаних з правоохоронними органами. Верховна Рада і її комітети проводять регулярні зустрічі з посадовцями правоохоронних органів і час від часу проводять слухання з тих проблем, які набули найбільшого розголосу. Уповноважений з прав людини парламенту також має право здійснювати розслідування щодо відповідної діяльності силових структур. Були повідомлення,

що МВС і СБУ часом діяли безкарно і, як виглядало, діяли з метою просування політичних інтересів адміністрації президента.

Загалом правоохоронні органи були ефективними, однак надходили повідомлення про серйозні випадки неправового поведження та безкарності. Генеральна прокуратура проводила розслідування щодо неправового поведження з боку силових органів, але правозахисні групи висловлювали занепокоєння з приводу того, що не всі випадки розслідувалися належним чином, а іноді прокуратура взагалі не реагувала на деякі випадки неправового поведження. Уряд забезпечував підготовку працівників правоохоронних органів стосовно того, як припинити випадки неправомірного поведження, а неурядові організації також надавали підготовку щодо положень про права людини. Утім, правозахисні групи відмічали, що влада не здійснила значної реформи силових структур і відтак підготовка не призвела до суттєвих змін. Загалом, силові структури попереджували та реагували на випадки громадського насильства. Утім, НУО заявили, що іноді вони перевищували застосування сили, необхідної при розгоні протестів, а в інших випадках їм не вдавалося захистити мирні протести від нападів чи проявів насильства з боку опонуючих їм протестувальників.

За даними Генеральної прокуратури, протягом перших дев'яти місяців року щодо міліції було порушено 100 кримінальних справ про катування або нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження. За цей самий період, 36 справ щодо 75 співробітників правоохоронних органів було направлено прокуратурами в суд.

За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом перших дев'яти місяців року було порушено кримінальні справи за фактом скоєння інших злочинів проти 395 співробітників міліції. Більшість цих справ були пов'язані із зловживанням службовим становищем або владою.

Процедури арешту та поведження із затриманими

За законом, влада може затримувати підозрюваного протягом трьох днів без ордера на арешт, після чого повинен бути виданий ордер на арешт. Згідно з положеннями нового КПК, затримані повинні постати перед суддею протягом 72 годин, а утримання в ізоляторі до розгляду справи в суді не повинно перевищувати шести місяців для незначних злочинів та 12 місяців – для серйозних злочинів. За законом, громадяни мають право оскаржувати арешт у суді або шляхом звернення до прокуратури. Закон також вимагає, щоб затримані особи були проінформовані про свої права і щоб посадові особи одразу повідомляли про

арешт членам сім'ї затриманого; проте, на практиці міліція часто не дотримувалась цих процедур, передбачених законом.

Закон передбачає, що малозабезпеченим затриманим безкоштовно має надаватися адвокат захисту з моменту затримання або з дня пред'явлення обвинувачення. Однак на практиці цього часто не відбувалося через брак адвокатів або через те, що адвокати відмовлялися представляти малозабезпечених клієнтів, посилаючись на низьку оплату їхніх послуг за рахунок держави. 11 жовтня Міністерство юстиції відкрило перший центр надання безкоштовних юридичних консультацій з огляду на виконання закону про безкоштовну юридичну допомогу від 2011 року. Протягом перших шести місяців року, згідно з національним звітом Універсального періодичного огляду (щодо виконання зобов'язань у галузі прав людини) ООН, 953 адвокати набули повноважень надавати безкоштовну юридичну допомогу. Станом на кінець року центри надання безкоштовних юридичних консультацій були підготовлені до відкриття в січні 2013 року у кожній області й у містах Києві та Севастополі.

Закон передбачає порядок внесення застави, але вона застосовувалась рідко. Багато обвинувачених не могли заплатити призначену суму застави. Іноді суди застосовували підписку про невиїзд в якості альтернативи досудовому ув'язненню. Однак здебільшого суди надавали перевагу запобіжному заходу у вигляді досудового утримання під вартою. За положеннями нового КПК, органи прокуратури надалі не зможуть накладати запобіжні заходи у вигляді досудового утримання під вартою без рішення суду, яке приймається в результаті слухання за участі протилежних сторін. Працівники прокуратури мають довести, що запобіжні заходи у вигляді досудового утримання під вартою, яке вони мають намір застосувати, є мінімально необхідною для забезпечення того, що підозрюваний буде присутнім на майбутніх судових слуханнях і не буде перешкоджати кримінальному розслідуванню справи.

Свавільні арешти: Повідомлялось, що влада продовжувала проводити свавільні арешти, зокрема для вилучення доказів, які могли би бути використані проти затриманих. Фіксувалися повідомлення про несанкціоновані арешти, а міліція деколи не вела облік або не реєструвала затриманих підозрюваних. Крім того, суди часто продовжували термін утримання, щоб надати міліції більше часу для отримання зізнань.

29 серпня суд відхилив касаційну скаргу колишнього прем'єр міністра Тимошенко і підтвердив законність вироку, винесеного їй судом у жовтні 2011 року, яким

Тимошенко було засуджено до семи років позбавлення волі за зловживання службовим положенням і перевищення влади. У серпні 2011 її було заарештовано та відправлено в ізолятор під час судового слухання за нібито відмову співпрацювати зі слідчими та перешкоджання судовому процесу. На думку більшості вітчизняних і міжнародних аналітиків у галузі права, арешт і затримання Тимошенко були невинуватими і непропорційними по відношенню до висунутих їй звинувачень.

Досудове затримання: Тривале досудове тримання під вартою залишалося серйозною проблемою. Громадська правозахисна організація “Донецький Меморіал” у своєму поданні протягом року до Універсального періодичного огляду ООН повідомляла, що досудове утримання іноді може тривати аж до семи років. Наприклад, 26 листопада вийшов на волю Дмитро Донської після шести років перебування у досудовому ізоляторі та після того, як суди не змогли прийняти остаточного рішення щодо його вини.

В окремому звіті про умови у в'язницях, оприлюдненому в квітні, “Донецький Меморіал” називає “невиправдано високим” рівень використання досудового затримання та широко поширену корумпованість серед співробітників в'язниць. Звіт робить висновок про те, що протягом 2010-го і першої половини 2011 років не було досягнуто суттєвого прогресу в справі дотримання прав ув'язнених осіб.

Колишнього виконувача обов'язків міністра оборони Валерія Іващенко було затримано 2010 року за звинуваченням у зловживанні службовим положенням і перевищенні влади. Він залишався під вартою протягом більше, ніж двох років аж доки 12 квітня не було винесено звинувачувальний вирок і засуджено до п'яти років позбавлення волі, що було замінено касаційним судом на п'ятирічне умовне покарання. Іващенко вийшов на волю і подав судову скаргу на початкове рішення суду. Прокуратура в свою чергу подала оскарження заміни вироку касаційним судом з позбавлення волі на умовне покарання і станом на кінець року справу не було завершено.

Колишнього міністра внутрішніх справ Луценка було затримано 2010 року за звинуваченням у розкраданні та зловживанні службовим положенням. Він перебував у досудовому ізоляторі протягом усього судового процесу до винесення вироку 27 лютого, за яким його було засуджено до чотирьох років позбавлення волі.

е. Відмова у забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Конституція передбачає незалежну судову владу; проте, на практиці судова система залишалася предметом політичного тиску та корупції, була неефективною і не мала суспільної довіри. У деяких випадках результати судових розглядів виглядали визначеними заздалегідь.

За даними вітчизняних та міжнародних експертів у галузі права, деякі особи стали жертвами політично вмотивованих переслідувань і були позбавлені права на справедливий і відкритий судовий розгляд. Серед числа цих осіб колишній прем'єр-міністр Юлія Тимошенко, колишній міністр внутрішніх справ Юрій Луценко, колишній в.о. міністра оборони Валерій Іващенко, колишній голова митної служби Анатолій Макаренко.

Протягом року заступник генерального прокурора Ренат Кузьмін неодноразово робив заяви про те, що уряд має надійну інформацію, що підтверджує причетність Тимошенко до вбивства у 1996 році народного депутата Євгена Щербаня. Гельсінська комісія з прав людини Данії відзначила, що такі заяви порушують право на презумпцію невинуватості згідно з конституцією країни та ставлять під сумнів забезпечення права на справедливий судовий процес.

Тимошенко і Луценко скаржилися на те, що їхнє право на справедливий судовий процес і надалі порушувалося, бо вони не мали можливості проводити зустрічі зі своїми адвокатами конфіденційно. Наприклад, за Тимошенко велося постійне спостереження трьома відеокамерами, встановленими у її лікарняній палаті. Луценко заявляв про те, що міг спілкуватися виключно телефоном через захисне скло та висловлював переконання, що його телефонні розмови прослуховувалися владою.

Судді також продовжували скаржитися на погіршення стану розмежування повноважень між виконавчою та судовою гілками влади. Деякі судді казали про те, що на них здійснювався тиск з боку високопосадових політиків, які домагалися прийняття неправомірних рішень у справах, а часом вони заздалегідь отримували вказівки щодо вирішення справи замість неупередженого розгляду справи по суті. Крім того, право на справедливий суд обмежувалося надмірною тривалістю судових розглядів, особливо в адміністративних судах, а також політичним тиском на суддів, недостатнім фінансуванням судів, браком кваліфікованої юридичної допомоги обвинуваченим і нездатністю судів забезпечувати виконання рішень.

Усі суди, крім Верховного суду, фінансувались за рахунок Державної судової адміністрації, яка також відповідала за кадрове забезпечення судів. Міністерства юстиції та освіти були відповідальними за підготовку суддів.

Процедури судового розгляду

Новий КПК, що набув чинності 19 листопада, запровадив ширше коло обмежувальних заходів для зменшення застосування досудового затримання та нові процедури, що зменшують стимули отримувати зізнання силою; чіткіше визначені процедури розслідувань і судових слухань, більше прав надається захисту. Водночас, спостерігачі погоджувались з необхідністю проведення подальших правових реформ для обмеження повноважень Генеральної прокуратури з метою створення неупередженої і незалежної системи кримінального правосуддя, яка відповідала би міжнародним зобов'язанням України.

Не існує цілісної системи суду присяжних. Більшість справ вирішуються суддями одноосібно, хоча судові справи за звинуваченнями, щодо яких закон передбачає довічне ув'язнення (максимальна міра покарання в системі кримінального правосуддя) слухалися двома суддями та трьома народними засідателями (судові асесори з певним рівнем юридичної підготовки).

Конституція і законодавство містять положення щодо права на справедливий судовий розгляд. За новим КПК й іншими законами, громадяни користуються правом на презумпцію невинуватості та мають право бути вчасно і докладно поінформованими щодо висунутих проти них звинувачень (із безкоштовним перекладом, якщо це потрібно). Вони також мають право на публічний розгляд своєї справи в суді без надмірної затримки, конфіденційне спілкування з адвокатом за власним вибором (або наданим безкоштовно, за рахунок держави), мати достатньо часу і належне місце для підготовки захисту, мати доступ до речових доказів і свідчень у розпорядженні державного обвинувача, мати можливість ставити запитання свідкам, представляти у суді свідків і докази на користь захисту. Вони також мають право відмовитися давати свідчення проти себе чи визнати свою вину, а також право оскаржувати рішення суду. Новий КПК розширює ці права.

Тривалі періоди досудового затримання і дуже високий відсоток звинувачувальних вироків ставили під сумнів презумпцію невинуватості. Хоча закон вимагає, щоб судові процеси були відкритими, розмір судових приміщень

часто був обмеженим, і представникам засобів масової інформації деколи забороняли спостерігати за ходом судових засідань. За законом, судовий розгляд повинен початися не пізніше, ніж через три тижні після пред'явлення кримінального обвинувачення, але ця вимога рідко виконувалась і часто минали місяці, перш ніж обвинувачений поставав перед судом; а у складних випадках це займало ще більше часу. Правозахисні групи повідомляли про те, що іноді представники влади стежили за зустрічами між адвокатами та їхніми підзахисними.

Як старий, так і новий КПК передбачають процес апеляції, що поширюється також і на оскарження судових рішень з боку обвинувачення. За старим КПК апеляційний суд міг скасувати обвинувальний вирок або призначити новий розгляд, якщо деякі документи, підписані обвинуваченим, відсутні в матеріалах справи. Однак посадові особи іноді вдавались до усного і фізичного тиску на обвинувачених, щоб змусити їх підписати копії відсутніх документів і запобігти скасуванню вироку або передачі справи на новий судовий розгляд. Утім, за новим КПК, такі документи більше не долучаються до справи в якості речових доказів, а їхня відсутність не може бути підставою для скасування справи.

Під час судів над Тимошенко і Луценко було порушено їхні права задавати питання свідкам, представляти свої докази та свідків, а також мати доступ до доказів, які має державний обвинувач.

5 липня парламент прийняв закон “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, який разом із новим КПК і законом про надання безкоштовної юридичної допомоги, має на меті підвищити рівень незалежності адвокатів, створити єдиний реєстр для адвокатів і розширити професійні права та гарантії для тих, хто професійно займається юриспруденцією.

18 вересня парламент прийняв поправки до закону, що регламентує положення про Генеральну прокуратуру, нібито з метою обмеження впливу цієї структури за межами кримінального розгляду справ. Експерти в галузі прав людини та міжнародна спільнота висловили своє розчарування обмеженим обсягом цих поправок. Вони закликали до проведення більш рішучих реформ стосовно прокуратури для підвищення рівня професіоналізму, поліпшення стану дотримання стандартів професійної етики та обмеження повноважень прокуратури за межами кримінального розгляду справ, включно з так званими прокурорськими перевітками.

Політичні в'язні та затримані

Влада вибірково затримувала та притягала до відповідальності членів політичної опозиції.

31 січня щодо колишнього губернатора Харківської області та голови місцевої опозиційної партії Арсена Авакова було порушено кримінальну справу за статтею “перевищення влади та службових повноважень” у зв’язку з продажем земельної ділянки у 2009 році. Правозахисні активісти наполягали на тому, що звинувачення проти нього були політично вмотивованою спробою запобігти участі популярного політика Авакова в парламентських виборах у жовтні. Місцевий суд видав ордер на арешт, але Авакову вдалося раніше залишити країну. 27 березня італійська влада заарештувала його на підставі запиту від української сторони про його екстрадицію, але пізніше його було звільнено. Аваков повернувся в країну в грудні, після парламентських виборів, які відбулися в жовтні. Як народний депутат, обраний від опозиційної партії “Батьківщина”, тепер він має імунітет від судового переслідування.

2010 року генеральна прокуратура пред’явила колишньому прем’єр-міністру Юлії Тимошенко, колишньому міністру внутрішніх справ Юрію Луценку і шістьом іншим високопосадовцям з уряду Тимошенко обвинувачення у зловживанні службовими повноваженнями та нецільовому використанні державних коштів, причому ці звинувачення сприймалися багатьма як політично вмотивовані. Чимало вітчизняних і зарубіжних спостерігачів також висловлювали занепокоєння з приводу звинувачень, відзначаючи що хоч уряд і мав право розслідувати випадки корупції, юридичне переслідування не повинно бути вибіркоким або політично вмотивованим (див. Розділ 4).

Станом на кінець року Тимошенко залишалася у в’язниці після засудження в жовтні 2011 за обвинуваченням у зловживанні посадовими повноваженнями і нецільовому використанні державних коштів. Її звернення зі скаргою до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо утримання її під вартою і судової справи залишалося під розглядом суду. Тимошенко засудили до семи років позбавлення волі і зобов’язали виплатити державі 1,5 млрд. гривень (190 млн. доларів) за збитки, яких, як стверджувалося, було завдано в 2009 році газовою угодою, яку Тимошенко підписала з Росією. На думку багатьох вітчизняних і зарубіжних спостерігачів, урядів і НУО переслідування Тимошенко з боку влади було політично вмотивованим.

27 серпня Луценка було вдруге визнано винним і засуджено до двох років ув'язнення за відновлення дозволу на стеження за особою. Раніше цього ж року, 17 лютого, його було засуджено до чотирьох років за незаконне підвищення зарплатні своєму водієві та незаконне виділення коштів на святкування Дня міліції у 2009 році.

3 липня ЄСПЛ прийняв рішення про те, що владою було порушено положення статті 5 Європейської конвенції з прав людини, коли Луценка свавільно заарештували і помістили під варту. Крім того, суд постановив, що продовжуючи незаконно утримувати його під вартою після пред'явлення звинувачення, владою було порушено також положення статті 18 Європейської конвенції. Суд присудив урядові виплатити штраф у розмірі 15 тисяч євро (19 800 дол. США) як компенсацію та відхилив відповідну апеляцію з боку уряду. Станом на кінець року уряд все ще не виконав рішень ЄСПЛ щодо Луценка.

Цивільне судочинство та засоби правового захисту

Конституція і законодавство надають громадянам право оскаржувати будь-які рішення, дії або бездіяльність центральних і місцевих органів влади, які порушують їхні права. Проте право на відшкодування заподіяної шкоди було обмежено неефективною й корумпованою судовою системою. Громадяни можуть також колективно оскаржити законодавчий акт, який, на їхню думку, може призвести до порушення основних прав і свобод. Громадяни можуть звертатися до уповноваженого з прав людини і в ЄСПЛ після того, як вичерпано всі засоби правового захисту в країні.

Рішення регіонального суду з прав людини

Громадяни можуть звертатися до Європейського суду з прав людини щодо усунення державою порушень прав людини, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини. Протягом перших дев'яти місяців року ЄСПЛ виніс 61 рішення проти країни. Більшість рішень стосувалися порушення права на справедливий суд, порушення строків судового розгляду, порушення права на свободу та безпеку, чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. На кінець листопада на розгляді в ЄСПЛ перебувало 10 500 скарг проти України. У 2011 році ЄСПЛ виніс 105 рішень проти України.

Незалежні спостерігачі відзначили, що в той час як влада виплатила відшкодування тим, хто виграв справи в ЄСПЛ, пов'язані з фінансовими питаннями, вона не змогла здійснити інституційні реформи для усунення корінних причин багатьох скарг, які розглядалися судом.

f. Свавільне втручання у приватне і сімейне життя, порушення недоторканності житла і таємниці листування

Конституція забороняє такі дії; однак, на практиці влада зазвичай не дотримувалась цих заборон.

У липні організація Freedom House у своєму звіті “Б'ючи на сполох: 2 частина” повідомила, що співробітники силових структур зверталися до організацій громадянського суспільства напередодні парламентських виборів 28 жовтня для проведення “профілактичних бесід”. Активісти цих організацій вважали, що ці дискусії мали на меті відмовити їх від своєї діяльності.

17 серпня опозиційний політик Олександр Турчинов заявив, що співробітники правоохоронних органів стеження стежили та вели спостереження за опозиційними політиками без законного на це дозволу. 20 серпня Сергій Власенко, адвокат колишнього прем'єр-міністра Тимошенко, заявив про те, що влада здійснювала стеження за ним, прослуховувала телефони, переглядала його електронну пошту.

6 грудня набув чинності новий закон, який вимагає від громадян надавати біометричну та особисту інформацію для використання її на документах, що посвідчують особу та видаються державними органами, як наприклад паспорти, водійські права та інші документи. Правозахисні групи критикували цей закон, бо він порушує право на недоторканість через те, що доступ до великих обсягів чутливої особистої інформації має багато урядових структур без забезпечення адекватного захисту цих даних.

Згідно з законом, СБУ не має права здійснювати обшуки та вести спостереження без відповідного судового ордеру. Влада може розпочати обшук за надзвичайних обставин без отримання на це попередньо судового ордеру, але повинна негайно подати клопотання до суду про надання дозволу відразу після того, як розпочалося розслідування. Конституція покладає на Генеральну прокуратуру обов'язок забезпечувати дотримання чинного законодавства всіма правоохоронними органами. Закон надає громадянам право ознайомлюватися з будь-якими

матеріалами, які їх стосуються та знаходяться в розпорядженні СБУ, а також право домагатися в суді відшкодування збитків, заподіяних слідством. Проте влада в цілому не поважала цих прав на практиці, оскільки до цього часу не були ухвалені відповідні підзаконні акти, а багато громадян не знали про свої права або про те, що їх недоторканність порушували органи влади.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод

а. Свобода слова та преси

Конституція і законодавство гарантують свободу слова та преси. Проте на практиці уряд не поважав цих прав.

Тиск влади на засоби масової інформації у деяких випадках змушував журналістів та власників ЗМІ вдаватися до самоцензури, були численні повідомлення про те, що центральні й місцеві органи влади намагалися давати вказівки щодо змісту медіа-інформації. Також повідомлялося про залякування і насильство по відношенню до журналістів з боку органів центральної та місцевої влади та невідомих виконавців.

За кілька місяців перед парламентськими виборами 28 жовтня, тиск влади на незалежні засоби масової інформації посилювався, включно з кримінальними розслідуваннями, судовим переслідуванням, податковими перевітками та натяками на погрози позбавити ліцензій на мовлення. Утім, у спробі забезпечити більшу об'єктивність висвітлення новин під час виборів кілька провідних приватних телеканалів уклали угоду з провідною НУО – Міжнародний фонд “Відродження” для створення комітету з моніторингу телевізійних новин.

Свобода слова: Громадяни могли критикувати владу публічно і приватно. Протягом року повідомлялося про вибіркового характеру адміністративних дій, застосованих проти громадського протесту. В одному з випадків це призвело до смерті одного з протестувальників, який, за повідомленнями, помер від серцевого нападу, коли працівники правоохоронних органів зруйнували намет з протестувальниками від опозиції. Інші групи повідомляли про психологічний тиск та залякування з боку влади, як, наприклад, у випадках, коли СБУ зверталося до організацій громадянського суспільства для обговорення майбутніх планів.

Свобода преси: Незалежні засоби масової інформації активно працювали,

висловлюючи різноманітні погляди. Утім, незалежні та державні ЗМІ продемонстрували тенденцію до самоцензури щодо сюжетів, які критикували владу. Ця ситуація поліпшилася у жовтні, коли провідні телеканали публічно зобов'язалися висвітлювати новини напередодні парламентських виборів більш збалансовано.

Упродовж року стан свободи ЗМІ був предметом занепокоєння міжнародних правозахисних груп. Наприклад, у квітні організація “Репортери без кордонів” оприлюднила звіт про стан свободи преси, попереджаючи про насильство і безкарність, що сприяли встановленню клімату цензури та тиску. У звіті також зазначалося про переслідування та залякування журналістів у період, що передував парламентським виборам у жовтні.

У своєму липневому звіті організація Freedom House відзначила, що події у медійному середовищі країни “посилюють занепокоєність з приводу того, що простір для свободи преси зменшується, а незалежність багатьох засобів масової інформації тепер під сумнівом”. У звіті зазначається про тенденції погіршення стану справ з корупцією влади в питаннях надання ліцензій на мовлення цифровим медійним ресурсам, зростання економічного та політичного тиску на ЗМІ, монополізація ЗМІ, використання адміністративного ресурсу для перешкоджання праці незалежних ЗМІ та зростання “замовлених” політичних репортажів.

У листопаді Міжнародний інститут преси додав Україну до свого списку проблемних країн в Європі через погіршення стану свободи преси. Інститут зробив висновок, що умови праці ЗМІ погіршилися після обрання президентом Віктора Януковича в 2010 році, відзначаючи економічний тиск на ЗМІ, репресії проти незалежних медійних ресурсів та безкарність насильства проти журналістів.

Національна рада з питань телебачення і радіомовлення використовувала надання нових ліцензій для мовлення цифрового телебачення з метою тиску чи покарання певних телевізійних каналів з політичною метою. Наприклад, станом на листопад було виділено понад 75 відсотків національних і регіональних ліцензій для цифрового мовлення, причому ліцензії надавалися тільки тим станціям, які були у власності уряду, були проурядовими чи перебували у власності прибічників правлячої Партії регіонів (ПР).

Насильство та переслідування: За даними місцевої неурядової організації “Інститут масової інформації” (ІМІ), протягом року було зафіксовано 82 напади і

випадки залякування журналістів. Крім того, п'ятьох журналістів було заарештовано або затримано. Загалом, ІМІ зафіксував 352 порушення прав журналістів протягом року, і це число у три з половиною рази перевищує всі порушення у 2011 році та є найбільшим відтоді, як ІМІ почав збирати дані у 2002 році.

1 серпня невідомі нападники жорстоко побили Володимира Гончаренка, відомого еколога-активіста та редактора газети "ЕКО Безпека". Напад було скоєно через чотири дні після його прес-конференції, присвяченій розслідуванню незаконного поховання хімічно та радіаційно забрудненого металобрухту в місті Кривий Ріг. У результаті отриманих травм він помер через два дні. Місцева влада заперечувала незаконне поховання металобрухту і розпочала кримінальне розслідування його смерті в результаті побиття, припускаючи що причиною були ймовірно особисті мотиви. У жовтні дніпропетровське управління МВС оприлюднило фотороботи двох підозрюваних. Станом на кінець року розслідування продовжувалося та нікого ще не було заарештовано.

26 вересня було скоєно напад і жорстоко побито журналіста телеканалу 1+1 Дмитра Волкова, який досліджував ситуацію з земельними ділянками у Вишгороді. Невідомі нападники застерegli Волкова аби він припинив своє журналістське розслідування. Міністр внутрішніх справ заявив, що бере цю справу під особистий контроль. 9 жовтня, два тижні після того, як правоохоронці почали розслідувати побиття, телеканал 1+1 оголосив про грошову нагороду в мільйон гривень (120 тисяч дол. США) за інформацію, що допоможе затримати нападників. Станом на кінець року розслідування продовжувалося.

15 жовтня Костянтин Коваленко, журналіст інформаційного інтернет-видання "ГолосUA", який займався розслідуванням підкупу виборців, повідомив про те, що його катували, імітуючи потоплення, та погрожували смертю, вимагаючи, щоб він припинив своє розслідування.

Цензура або обмеження змісту: 12 липня податкова служба провела перевірку в офісі незалежного телевізійного каналу ТВі у зв'язку з підозрою про податкові порушення та порушила кримінальну справу проти генерального директора ТВі Миколи Княжицького. Після протестів всередині країни та за кордоном, президент Янукович пообіцяв розібратися з цією справою та захистити свободу преси. Незважаючи на це, ТВі зник зі списків телеканалів кабельного оператора "Тріолан" в 11 великих містах. Інші кабельні оператори, особливо на Сході країни, також виключили ТВі зі своїх послуг або пересунули його в категорію менш популярних і дорожчих кабельних послуг. Менші регіональні компанії здійснили

подібні кроки у період між липнем і вереснем. Кабельні оператори зазначили, що рішення про це приймалося на підставі комерційних розрахунків. Утім, незалежні журналісти припустили, що Національна рада з питань телебачення і радіомовлення примушувала кабельні компанії відключати або змінювати умови трансляції ТВі.

Про кілька випадків тиску влади на ЗМІ для зміни змісту репортажів стало відомо в період підготовки до парламентських виборів 28 жовтня. Повідомлялося, що в Одесі здійснювався тиск на незалежний телевізійний канал “Новая Одесса” з метою трансляції політичних репортажів і політичної реклами правлячої ПР, бо інакше ліцензію було б анульовано.

У вересні влада вилучила з продажу в київському міжнародному аеропорті “Бориспіль”, що перебуває у державній власності, примірники провідного тижневого часопису “Український тиждень”. Влада повідомила керівництво журналу про те, що це рішення було викликано критичними статтями стосовно адміністрації президента Януковича та репортажами про загрози свободі преси.

25 жовтня шість редакторів приватного інформаційного агентства новин УНІАН заявили про те, що керівництво встановило заборону на негативне висвітлення діяльності президента Януковича та збільшило обсяг висвітлення діяльності голови комуністичної партії Петра Симоненка, який вважався союзником правлячої ПР. Редактори також зазначили про те, що їх було проінструктовано вилучати матеріали про народних депутатів і журналістські протести.

Опозиційні партії заявляли про те, що державне телебачення надавало перевагу в доступі кандидатам від ПР і обмежувало доступ членам опозиції, хоча деякі представники опозиції відзначали, що телерепортажі стали більш збалансованими якраз перед самими парламентськими виборами в жовтні. Також надходили повідомлення з різних областей країни про те, що платна політична реклама та замовлені урядом репортажі презентувалися як об’єктивні новини.

Закони про наклеп: Наклеп вважається цивільним правопорушенням, і закон обмежує обсяг відшкодувань у справах про наклеп. Преса може безкарно публікувати необразливі, не підкріплені фактами судження, включаючи критику, а посадові особи користуються меншим правовим захистом від критики в порівнянні з іншими громадянами.

Утім, вітчизняні медіа-експерти висловлювали занепокоєння з приводу високих

грошових компенсацій, які вимагалися, а іноді й присуджувалися через звинувачення у наклепі. Зокрема, органи влади та публічні особи продовжували використовувати погрози цивільними позовами щодо нібито заподіяння шкоди “честі та гідності особи” задля впливу або залякування преси чи журналістів, які проводять журналістські розслідування.

Свобода Інтернету

Влада не обмежувала доступ до Інтернету. Нещодавні опитування показали, що понад 50 відсотків дорослих були регулярними користувачами Інтернету.

Особи та групи осіб могли мирно висловлювати свою думку в Інтернеті, у тому числі через електронну пошту. Проте, правоохоронні органи проводили моніторинг Інтернету, іноді без належного законного дозволу. У той час, як електронні ЗМІ залишалися вільними від прямого державного контролю, було зафіксовано щонайменше два випадки втручання з боку правоохоронних органів у діяльність відомих блогерів та в онлайн-публікації.

25 червня народний депутат Володимир Ландік подав до Генеральної прокуратури скаргу на Ксенію Василенко, шеф-редактора інтернет-видання "Лівий берег" за нібито порушення закону, який забороняє публікацію “особистої кореспонденції державних діячів”. Інтернет-видання опублікувало матеріал, який містив у собі текстові повідомлення від Ландіка до PR-фірми. Василенко заявила, що погроза кримінальною справою була прикладом урядового тиску на незалежні медіа. Кримінальну справу було закрито після протестів в Україні та за її межами.

7 серпня інтернет-компанія “Хостинг Україна” повідомила сайту “Маєш право знати” про розірвання контракту у зв’язку з тим, що сайт порушив правила хостингу, за якими заборонено розміщення сайтів політичних партій та політичних рухів. Оператори сайту відповіли на це, що вони є належним чином зареєстровані в міністерстві юстиції як медійний ресурс і що контракт не забороняв їм розміщувати політично орієнтовану інформацію. Оператори вважали, що влада здійснювала тиск на хостингову компанію, щоб закрити сайт, хоча він і надалі продовжив працювати в Інтернеті.

Академічні свободи і культурне життя

Не було повідомлень про обмеження з боку влади академічної свободи та культурних заходів.

в. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Свобода зібрань

Конституція загалом гарантує право на свободу зібрань. Однак, за даними вітчизняних НУО, влада часто порушувала це право, впливаючи на представників суду, щоб ті підтримували сторону місцевого чи загальнодержавного органу влади, який оскаржував законність акції протесту.

Згідно з конституцією, організатори повинні заздалегідь інформувати владу про заплановану демонстрацію. Після такого повідомлення місцеві органи влади можуть оскаржити законність протесту в суді. Суди мають широкі повноваження, щоб дозволити або відмовити в дозволі на підставі захисту населення від можливих порушень порядку або злочинів.

За даними Центру політико-правових реформ, суд ставав на сторону місцевої влади і відмовляв у дозволі протестуючим у 88 відсотках випадків, порівняно з 89 відсотками у 2011 році. За даними судів, протягом року влада оскаржила 355 рішень, порівняно з 227 у 2011 році. У Києві 86 відсотків випадків були відмови, водночас у Харкові суди ставали на сторону влади і відмовляли у проведенні акцій протесту у 100 відсотках випадків. У випадках, коли акції протесту не були оскаржені в суді, або коли вони проводилися з порушенням постанови суду, влада залучала непропорційно велику кількість міліції, іноді більшу за кількість протестуючих. З іншого боку, міліція зазвичай дозволяла проводити провладні акції протесту без втручання.

Влада часто використовувала сумнівні підстави для заборони протестів і демонстрацій. Наприклад, у серпні суд у Харкові підтримав клопотання представників влади про заборону мирного протесту на підставі того, що цей протест може загрожувати життю тих громадян, які не беруть у ньому участі, може перешкоджати дорожньому руху, а також з огляду на те, що на запланованому для акцій місці проходила підготовка до фестивалю меду та виставки квітів. Суд також відзначив шкідливий ефект сонячних променів і небезпеку теплового удару.

27 жовтня суд у Києві заборонив запланований протест у центрі міста проти парламентських виборів, але судовим рішенням заборонялися всі масові зібрання в центральній частині Києва на два тижні, за винятком провладних подій.

Повідомлялося, що суд узяв до уваги потенційну загрозу від конфліктів між організаціями з протилежними поглядами. Опозиційні протестувальники не підкорилися забороні та провели свою демонстрацію перед будинком Центральної виборчої комісії.

У вересні група неурядових організацій оприлюднила спільного листа, в якому висловлено невдоволення посиленням тенденції у судах забороняти мирні акції протесту, все більш широке використання адміністративних важелів, таких як штрафи й арешти за порушення правил свободи зібрань і довільного тлумачення конституційних положень.

Свобода об'єднань

Конституція і законодавство гарантують свободу об'єднань. Влада в цілому поважала це право на практиці, проте деякі обмеження залишилися. Попри складні

вимоги щодо реєстрації організацій, не було жодних повідомлень про те, що органи влади використовували їх протягом року для того, щоб ліквідувати існуючі організації або запобігти створенню нових.

c. Свобода віросповідання

Дивіться Доповідь про стан релігійних свобод у звіті Державного Департаменту www.state.gov/j/drl/irf/rpt/.

d. Свобода пересування, внутрішньо переміщені особи, захист біженців та осіб без громадянства

Конституція і закон гарантують свободу пересування в країні, подорожей за кордон, еміграції та репатріації. Органи влади в цілому дотримувалися цих прав на

практиці. За повідомленнями міжнародних і вітчизняних організацій, система захисту шукачів притулку, осіб без громадянства та інших, кого це стосується, не діяла ефективно.

УВКБ ООН описувало систему притулку як таку, що не спрацьовує та продовжувало рекомендувати іншим країнам не повертати в Україну шукачів притулку з третіх країн. Згідно з УВКБ ООН, біженцям, яких було повернено, не можуть гарантувати доступу до справедливої та ефективною процедури ухвалення

рішення про надання статусу біженця згідно з міжнародними стандартами стосовно біженців, або ефективного захисту проти примусового повернення. Влада також іноді не надавала УВКБ ООН доступу до зацікавлених осіб.

Доступ до притулку: Законодавство країни передбачає надання притулку чи статусу біженця, і влада створила систему забезпечення захисту біженців. Однак, міжнародний захист шукачів притулку був недостатнім через недоліки у законодавстві та системі імплементації. Влада була не в змозі забезпечити ефективний захист біженців і шукачів притулку.

Згідно з оцінками спостерігачів, нещодавні законодавчі реформи та судові дії сприяли доступу до притулку. Утім, залишилися законодавчі перешкоди для шукачів притулку. Наприклад, правозахисні групи зазначали, що закон про біженців не повністю відповідав міжнародним стандартам у зв'язку з дуже вузьким визначенням того, хто є біженцем. Також закон занадто вузько визначає тих, хто може мати право отримувати додатковий захист і виключає осіб, які також можуть мати потребу в міжнародній допомозі. Закон дозволяє владі відхиляти багато клопотань про надання притулку без ретельного вивчення справи, таким чином позбавляючи шукачів притулку можливостей представити повністю своє клопотання і цим змушуючи їх шукати притулку деінде. В інших випадках посадові особи без законних підстав відмовляли прийняти початкове клопотання про надання притулку, таким чином залишаючи шукачів притулку без документів, а отже уразливими до частих перевірок з боку міліції, штрафів, затримань і експлуатації. П'ятиденний період оскарження на практиці перешкоджав шукачам притулку оскаржувати рішення влади стосовно їхнього затримання чи депортації.

УВКБ ООН зазначало, що Департаменту у справах біженців Державної міграційної служби (ДМС) бракувало достатньої автономії приймати для ухвалення неупереджених рішень про статус біженця. Брак такої автономії призвів до того, що на процес прийняття рішень стосовно статусу і захисту біженців мали вплив інші фактори, такі як нерегулярна міграція.

У більше, ніж 50 випадках протягом року влада відмовила в наданні статусу біженців особам, яким пізніше інші уряди цей статус надали, бо визначили, що вони мали легітимні підстави для його набуття згідно з положеннями програми переселення УВКБ ООН. Вони були визнані біженцями після того, як українська влада не надала їм притулку в Україні.

Влада виявляла дискримінаційне ставлення до клопотань про надання притулку від осіб з Росії, Білорусі чи країн Середньої Азії. За офіційними даними, станом на вересень тільки одне клопотання з цих країн отримало позитивне рішення.

Протягом року кількість клопотань про надання притулку зросла, бо ДМС не функціонувала належним чином протягом певного часу у 2011 році через неспроможність приймати клопотання щодо міжнародного захисту. Велика кількість шукачів притулку й обмежені адміністративні ресурси призвели до затримок для багатьох шукачів притулку та залишили їх без документів, а отже, уразливими до експлуатації.

Влада затримувала деяких шукачів притулку на довгий час. У деяких випадках затримання осіб тривало до року. Деяким особам після звільнення надавалося три дні, щоб виїхати з країни. Більшості не вдавалося вкластися в цей термін. У результаті чого деякого з них повторно заарештовували і затримували терміном до року.

Примусове повернення: Влада надавала захист від вислання або примусового повернення біженців у країну походження у випадках, де були підстави вважати, що їхньому життю або свободі могла загрожувати небезпека через їхню расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи або політичні переконання. Протягом року УВКБ ООН зафіксувало принаймні два інциденти, пов'язані з видворенням двох шукачів притулку або біженців.

Наприклад, УВКБ ООН повідомило, що 15 серпня влада порушила принцип утримання від примусового повернення та національне й міжнародне право коли здійснила екстрадицію російського громадянина до країни, де він мав обґрунтовані побоювання щодо репресій. УВКБ ООН визнало цього російського громадянина біженцем і дійшло висновку, що повернення його силоміць на батьківщину наражало на неприпустимий ризик серйозних порушень прав людини та становило примусове повернення. Інша країна-учасниця Конвенції ООН про статус біженців також визнала статус біженця цього російського громадянина перед його екстрадицією.

Жорстоке поводження з біженцями: Владою часто здійснювалося затримання шукачів притулку на тривалий час без рішення суду. Також неодноразово здійснювалося затримання шукачів притулку з метою їхньої депортації.

У листі від 31 січня до міністра внутрішніх справ, організація “Human Rights Watch” висловила занепокоєння з приводу “свавільного затримання кількох чи всіх членів групи з 125 сомалійців” у пункті тимчасового перебування іноземців “Журавичі”. Деякі затримані були зареєстровані в УВКБ ООН або українською владою в якості шукачів притулку. Інші розповідали УВКБ ООН про те, що їм імовірно перешкоджали подавати клопотання про надання притулку в країні.

3 серпня було жорстоко побито біженця Умара Абуєва, коли він перебував під вартою у Київському СІЗО. Абуєва було класифіковано як шукача притулку, а УВКБ ООН визнало його біженцем у рамках свого мандату. За повідомленнями, співробітники СІЗО доставили Абуєва до дільниці побачень слідчого ізолятора, де його побила невідома особа з-поза меж ізолятора. Він зазнав кілька травм і впав у кому. Омбудсмен з прав людини взяла цю справу під свій нагляд, але керівництво ізолятора не проводило розслідування нападу. Абуєв вийшов на волю з ізолятора, коли влада визнала за ним статус біженця та відмовилася від екстрадиції.

Правозахисні групи зазначали, що закон про біженців не передбачає захисту біженців війни, жертв масового насильства або шукачів притулку, яким відмовлено у наданні статусу й які можуть зіткнутися із загрозою застосування тортур або втрати життя чи свободи у разі депортації. Інші закони передбачають певний рівень захисту шукачів притулку від примусового повернення.

Крім того, біженці та шукачі притулку, в основному з Африки та Азії, часом ставали жертвами насильства і нападів на расовому ґрунті. Шукачі притулку у пунктах тимчасового утримання часом не могли подати документи на отримання статусу біженця у встановлені терміни і мали обмежений доступ до правової та іншої допомоги.

Брак доступу до кваліфікованих перекладачів ускладнював ціле коло процедур у процесі подання клопотань про надання притулку. Міжнародні спостерігачі зазначали, що влада не виділяла ресурсів для перекладачів, що створювало можливості для корупції та підірвало принцип справедливості у процедурах надання притулку.

За даними Данської ради у справах біженців (ДРСБ), додаткові ризики постають перед приблизно 200 дітьми без супроводу, які шукають притулку в Україні. Україні бракує ефективного механізму як у законодавстві, так і в практиці визначення віку шукачів притулку. У результаті безсистемних оцінок влада часто неправильно ідентифікувала неповнолітніх як дорослих і частково це пояснюється

тим, що закон дозволяє утримувати дорослих під вартою й оформлювати документи набагато простіше, ніж стосовно неповнолітніх. ДРСБ повідомила, що протягом року принаймні 25 дітей без супроводу було затримано всупереч закону. Діти без супроводу не мають права самостійно подавати клопотання про надання притулку, а представники влади іноді не турбувалися про призначення відповідального дорослого для дій від їхнього імені, залишаючи таким чином цих дітей у невизначеному стані. З-за того, що ці діти не мали статусу шукачів притулку, вони не могли мати доступу до офіційної допомоги і часто вимушені були покладатися на неформальні стосунки для отримання їжі, даху над головою та інших потреб. У результаті чого вони ставали вразливими для жорстокого поводження, торгівлі людьми та інших форм експлуатації.

Доступ до основних послуг: Правозахисні групи повідомляли про те, що шукачі притулку не мали ані соціальних і економічних прав, ані допомоги. Наприклад, влада не забезпечувала їх курсами вивчення мови, соціальною допомогою, чи допомогою з пошуками праці, а більшість шукачів притулку були не в змозі отримати дозвіл на працю, якого вимагає закон. У спробах вижити дехто з них намагався працювати нелегально, що збільшувало для них ризики експлуатації та проблем з отриманням захисту. .

Україна залишалася країною походження, призначення та транзиту мігрантів. Владою раніше було збільшено кількість центрів тимчасового перебування для розміщення біженців, але кількість наявних місць залишається недостатньою для задоволення вимог.

Особи без громадянства

Відповідно до закону, підставами набуття громадянства України є: народження, територіальне походження, натуралізація, відновлення громадянства та всиновлення.

За оцінками УВКБ ООН в країні було 39 817 осіб без громадянства. Особами без громадянства також вважається невідома кількість осіб, які або проживали в країні протягом десятиліть, але не визначилися зі своїм громадянством після розпаду Радянського Союзу у 1991 році, або прибули до країни як студенти чи відвідувачі до або після 1991 року. Багато з них не отримали документів на проживання та не вжили інших кроків, щоб зареєструватись згідно з правилами країни їхнього походження.

Розділ 3. Дотримання політичних прав: право громадян змінювати владу

Конституція і закон передбачають право громадян на зміну свого уряду мирним шляхом. Закон гарантував громадянам право голосу при проведенні регулярних, вільних і чесних виборів на основі загального виборчого права. Проте нещодавні вибори не відповідали міжнародним стандартам прозорості та чесності.

Вибори та політична участь

Нещодавні вибори: Парламентські вибори 28 жовтня не відповідали міжнародним стандартам справедливості й прозорості. Вітчизняні та міжнародні спостерігачі характеризували їх як крок назад у порівнянні з попередніми загальнонаціональними виборами в Україні. У звіті Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини було зазначено, що ці вибори характеризувалися “браком рівних можливостей”.

За даними вітчизняних і міжнародних спостерігачів, це сталося насамперед через широко поширене зловживання державними ресурсами на користь провладних кандидатів, неналежне використання державних правоохоронних органів для створення проблем і залякування опозиційних кандидатів, втручання влади в роботу ЗМІ, прояви насильства проти журналістів, маніпуляції виборчими комісіями, підлог і фальсифікації при підрахунку голосів, вибіркове судове переслідування політичних опонентів, яке перешкодило їм взяти участь у виборах. Станом на кінець року результати у п'яти одномандатних округах залишалися невизначеними та було запропоновано провести там пере повторне голосування у 2013 році.

Місцеві вибори в жовтні 2010 року також не відповідали стандартам відкритості та чесності. За даними вітчизняних і міжнародних спостерігачів, під час голосування спостерігалися численні процедурні та організаційні порушення й інциденти, коли влада чинила тиск на спостерігачів і кандидатів. Інші проблеми були пов'язані з новим законом про місцеві вибори, що був прийнятий за два місяці до голосування. Закон заблокував участь нових партій, уможливив зловживання адміністративним ресурсом в ході виборчої кампанії, сформував незбалансовані виборчі комісії і створив складні процедури реєстрації і голосування. Правляча президентська партія перемогла у більшості великих міст і регіонів по всій країні.

У порівнянні з цим, президентські вибори 2010 року міжнародні та вітчизняні спостерігачі оцінили як такі, що відповідали більшості міжнародних стандартів щодо вільних і чесних виборів. Янукович і Тимошенко змагалися в другому турі виборів, і Янукович виграв з невеликою різницею, набравши 48,9 відсотка голосів.

27 листопада президент підписав закон, що передбачає голосування у національному референдумі. Українські експерти в галузі конституційного права заявили про неконституційний характер закону, що дозволяє змінювати конституцію шляхом референдуму. Опозиційні лідери висловили занепокоєння з приводу того, що закон про референдум може бути використано для того, щоб надати право обирати президента безпосередньо в парламенті. Міжнародні експерти звернули увагу на значні недоліки за суттю та процедурою цього закону, що ставлять серйозні питання стосовно чесності та прозорості будь-якого референдуму, проведеного за цим законом.

Участь жінок і національних меншин: Жінки зайняли 43 місця з 450 наявних у Верховній Раді – зростання на сім місць у порівнянні з попереднім складом парламенту. Жінки перебували на трьох посадах у Кабінеті Міністрів, а серед 18 членів Конституційного Суду були дві жінки-судді.

Немає точних даних про чисельність національних меншин в парламенті та уряді у зв'язку з законодавством про право на приватне життя.

Закон не передбачає створення регіональних політичних партій, тому кримським татарам доводилося вступати до загальнонаціональних політичних партій і блоків. Лише один кримський татарин був членом національного парламенту.

Мустафа Джемільєв, голова Меджлісу (неурядового керівного органу) кримськотатарського народу, продовжував висловлювати занепокоєння зниженням представництва кримських татар в органах місцевого самоврядування. За словами Джемільєва, влада продовжувала замінювати посадових осіб кримськотатарського походження представниками інших національностей. У результаті, представництво кримських татар, які складають 14 відсотків населення Криму, знаходилось на рівні 3 відсотків у керівництві органів місцевого самоврядування Криму. Кримські татари займали сім місць у кримському парламенті із 100 наявних. Меджліс не був визнаний національною владою.

Розділ 4. Корупція і прозорість в органах державної влади

Закон передбачає кримінальну відповідальність за корупційні дії посадовців, проте притягнення до відповідальності за корупцію було неефективним і покарання застосовувались рідко. Корупція залишалася однією з найпоширеніших проблем у виконавчій, законодавчій і судовій гілках влади та в суспільстві. Представники влади на всіх рівнях часто вчиняли корупційні діяння.

У 2011 році Київський міжнародний інститут соціології опублікував результати опитування про корупцію в країні: 60 відсотків респондентів вказали, що вони були залучені в корупційні відносини з представниками влади упродовж останніх 12 місяців.

За законом, покарання за корупційну діяльність може накладатися на осіб, які надають публічні послуги, такі як нотаріуси чи помічники народних депутатів. Він встановив вимоги для державних службовців декларувати свої доходи і витрати, обмежив можливості для чиновників отримувати подарунки, наймати на роботу близьких родичів, або використовувати інформацію, яку вони дізналися в ході своєї роботи заради особистого збагачення. Протягом року міністерство юстиції, відповідно до вимоги закону, створило базу даних з реєстром осіб, які вчинили корупційні правопорушення і наприкінці року повідомило, що ця база даних містить 5700 справ, пов'язаних з корупційними діями. Утім, за законом, громадськість не має доступу до цієї бази даних.

У своєму липневому звіті організація Freedom House заявила, що державній кампанії боротьби з корупцією бракує достовірності і що вона використовувалася для виправдання судового переслідування опонентів нинішньої влади. Експерти також відзначили приголомшуючі темпи, з якими представники влади, їхні родичі та друзі накопичували багатства та вплив – процес, який Freedom House визначив спеціальним терміном фамілізація корупції.

Колишня прем'єр-міністр Тимошенко та колишній міністр внутрішніх справ Луценко продовжували відбувати судові покарання за зловживання службовим положенням і владою. Інші колишні урядовці, звинувачені у корупційних діях та подібних звинуваченнях отримали умовні вироки або їх випустили на поруки. Вітчизняні та міжнародні правозахисні групи висловили свою переконаність у тому, що ці вироки були вибірковими та політично вмотивованими (Див. Розділ 1.d.).

20 березня, Анатолія Гриценка, члена Партії регіонів і колишнього спікера Кримського парламенту, було засуджено на два роки умовно за звинуваченням у

шахрайстві під час приватизації державного земельного фонду в період між 2001 і 2005 роками. Він був звільнений на випробувальний термін, провівши більше року в попередньому ув'язненні.

На відміну від цього, підозрювані зlodіяння високопоставлених урядовців не розслідувалися. Латвійська влада, наприклад, не могла налагодити співпрацю з боку українського уряду для розслідування підозрілої з огляду на корумпованість купівлі двох бурових платформ українською державною компанією через латвійську банківську систему.

Корупція на нижчих щаблях залишалася проблемою. За найсвіжішою інформацією, Генеральна прокуратура повідомила, що протягом 2011 року ініціювала і направила до суду кримінальні справи за обвинуваченням у корупційних діях проти 385 співробітників міліції, 120 податківців, 36 митників, 18 прокурорів, шести співробітників СБУ та п'яти прикордонників.

Народні депутати захищені від судового переслідування недоторканністю. Судді також користуються недоторканністю та не можуть бути затримані чи заарештовані без згоди Верховної Ради України. Тільки Генеральна прокуратура України (ГПУ) може розслідувати справи проти суддів, а майно суддів не можна обшукувати без попереднього дозволу суду. ГПУ підтвердила, що протягом року вона почала розслідування 33 випадків корупції проти суддів, і передала до суду 35 справ за обвинуваченням суддів у вчиненні корупційних злочинів. Протягом року 16 суддів були визнані винними у скоєнні правопорушень: 12 були засуджені за одержання хабара, один - за винесення завідомо неправового рішення, а три – за зловживання владою та службовим становищем.

Численні звинувачення в політичній корупції та підкупу виборців були зареєстровані під час парламентської виборчої кампанії. Повідомляється, що кандидати пропонували гроші, товари та послуги для забезпечення підтримки виборців. Наприклад, місцеві спостерігачі в місті Біла Церква були свідками того, як працівники виборчої кампанії одного кандидата по одномандатному округу розподіляли по 100 гривень (12,44 дол.) виборцям в обмін на копії їхніх паспортів. У Тернопільській області, спостерігачі відзначили, що благодійна організація кандидата, за повідомленнями, видавала вчителям грошові премії в розмірі 200 гривень (25 дол.), щоб відсвяткувати День вчителя.

Конституція та закони надають громадянам право доступу до офіційної інформації, за винятком відомостей, які стосуються національної безпеки.

Державні установи зобов'язані реагувати на запити про надання інформації не пізніше 10 днів і надавати запитувану інформацію у 30-денний строк після надходження такого запиту. Відмови можуть бути оскаржені у вищих інстанціях відповідних установ, а потім – у суді.

Однак, місцеві ЗМІ та НУО повідомляли, що реалізація закону була нерівномірною, і що надходили повідомлення про те, що влада відмовлялася надати запитувану інформацію. Посадовці часто не розуміли вимог закону. Наприклад, Центр суспільних досліджень та аналізу відправив інформаційні запити в більш, ніж 200 місцевих і центральних органів влади. Вичерпні відповіді надали менше 30 відсотків місцевих органів влади і менш, ніж 20 відсотків у центральних державних органах.

4 липня парламент прийняв поправки до закону про державні закупівлі, який дозволив державним компаніям проведення закритих, неконкурентних тендерів на контракти, і звільнив їх від вимоги публікувати докладні відомості про ці контракти. Експерти критикували ці поправки, бо вони зробили для надання значну частину процесу державних закупівель непрозорою, що знизило рівень громадського контролю за державними витратами, а також створило можливості для масштабної корупції.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними та неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини.

Різноманітні вітчизняні та іноземні правозахисні групи в цілому працювали без обмежень з боку влади, провадячи розслідування та оприлюднюючи інформацію про факти порушення прав людини. Утім, не всі посадовці були однаково відкриті до співробітництва і до реагування на рекомендації; у деяких випадках влада чинила тиск або залякувала групи громадських активістів. Наприклад, на початку року СБУ зв'язувалася з організаціями громадянського суспільства у зв'язку з їх участю у громадських зібраннях, спрямованих на критику влади. Активісти повідомили, що ці розмови залишили в них відчуття того, що їм погрожували і тиснули, щоб не допустити наступних законних зібрань та подібної діяльності.

22 березня парламент прийняв новий закон про НУО на заміну ще радянським положенням про громадські об'єднання, повинен який має вступити в силу в січні 2013 року. Організації громадянського суспільства та експерти у цій галузі зіграли важливу роль у його розробці та ухваленні. Відомий як закон про громадські об'єднання, він відповідає європейським стандартам і передбачає спрощені

процедури реєстрації. Він також дозволяє НУО реалізувати будь-які законні інтереси, що знаходяться поза колом інтересів їхніх членів, вести діяльність по всій країні, а також брати участь у підприємницькій діяльності з метою підтримки своєї некомерційної діяльності.

Органи влади у правозахисній сфері: Конституція передбачає посаду Омбудсмена з прав людини, офіційна назва якої - Уповноважений Верховної Ради з прав людини. 7 лютого тодішній уповноважений з прав людини Ніна Карпачова представила в парламенті доповідь про стан дотримання прав людини в країні в 2011 році. Правозахисні групи розкритикували звіт за те, що він був занадто короткий, а омбудсмена – за брак співпраці з правозахисними організаціями та за те, що не були відкриті регіональні представництва. Хоча секретаріат омбудсмена був активним, але багато спостерігачів висловили занепокоєння тим, що його зусилля не приводили до системних змін.

24 квітня парламент затвердив призначення урядом Валерії Лутковської в якості нового омбудсмена. Правозахисні групи в цілому вітали зміни та високо оцінили великі структурні реформи та проекти, які реалізувала Лутковська, такі як створення громадських дорадчих органів, що включали представників громадянського суспільства, а також запуск Національного превентивного механізму, щоб припинити жорстоке поводження з особами, які знаходяться під вартою в міліції. Утім, деякі лідери НУО, висловлювалися проти твердження Валерії Лутковської, що політичні мотиви судового переслідування лідерів опозиції не є частиною її обов'язків.

За даними уповноваженого з прав людини, протягом перших 11 місяців року 14 704 осіб звернулися зі скаргами до офісу омбудсмена. З них приблизно 54,5 відсотків стосувалися громадянських прав, зокрема, права на справедливий суд; зловживань з боку співробітників правоохоронних органів, а також своєчасного виконання судових рішень. Решта скарг стосувалися порушення економічних (14,8 відсотків) і соціальних прав (12,9 відсотків), особистих прав (12,1 відсотків), зокрема, права на життя, повагу до особистої недоторканності, заборони тортур у місцях позбавлення волі і політичних прав (5,5 відсотків).

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Закон забороняє дискримінацію за расовою, статевою, мовною, соціальною чи іншими ознаками. В той же час, дискримінація з боку влади та суспільства зберігалася, і влада не була спроможна ефективно забезпечувати дотримання

заборон щодо дискримінації.

8 червня президент Янукович підписав резолюцію Ради національної безпеки і оборони України щодо реалізації додаткових заходів для припинення тероризму в країні, заборонивши розповсюдження матеріалів, що розпалюють національну, расову чи релігійну ненависть, нетерпимість та дискримінацію. Відповідно до постанови, основні причини тероризму є радикалізм, екстремізм, спроби політизації міжетнічних і міжрелігійних відносин, а також негативного впливу релігійних екстремістських груп.

6 вересня парламент прийняв новий закон, щоб перешкодити та протидіяти дискримінації. Він охоплює дискримінацію за ознакою раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного або соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, мови й інших ознак. Експерти в цілому визнали закон як позитивний за своїми намірами, але зазначили, що визначення дискримінації є занадто вузьким, оскільки воно оминає пряме посилення на поняття сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Крім того, експерти висловили стурбованість тим, що закон не містить реального механізму правозастосування. У відповідь на це секретаріат омбудсмена почав працювати з правозахисними групами та іншими державними установами, щоб підготувати поправки для впровадження більш ефективних механізмів захисту від дискримінації.

Жінки

Згвалтування та побутове насильство: Закон забороняє згвалтування, але недостатньо чітко сформульований у тій частині, яка стосується подружнього згвалтування. Притягнення до відповідальності за згвалтування у шлюбі може здійснюватись на підставі норми закону, що встановлює відповідальність за “примус матеріально залежної особи до статевих стосунків”. Закон дозволяє адміністративний арешт на строк до п'яти днів за злочини, пов'язані з насильством у сім'ї та насильством з боку чоловіка чи дружини.

Сексуальне насильство та згвалтування залишалося серйозною проблемою. За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом перших 10 місяців року міліція зареєструвала 451 випадок згвалтування або спроб згвалтування.

8 березня, троє чоловіків у південному місті Миколаєві згвалтували, задушили та підпалили 18-річну Оксану Макар, перш ніж покинути її померати в канаві. Макар

була госпіталізована та померла після двох тижнів. Її нападників спочатку випустили з-під варти, що викликало стихійні демонстрації. Згодом вони були знову заарештовані, передані суду та засуджені; один був засуджений до довічного ув'язнення, а решта отримали терміни від 14 до 15 років. Станом на кінець року їхні апеляційні скарги знаходились на розгляді.

Серйозною проблемою залишається побутове насильство проти жінок. Насильство всередині подружжя є протизаконним, але є поширеним явищем. За твердженням правозахисних груп, відсоток жінок, які ставали жертвами фізичного насильства або психологічного тиску вдома, залишається високим. Правозахисні групи відзначали низьку здатність виявляти та передавати до відповідних органів справи насильства в сім'ї та повідомляли, що профілактичні послуги залишаються недостатньо фінансованими і недостатньо розвиненими.

Станом на кінець року, за даними Міністерства внутрішніх справ, 117 400 осіб перебували на обліку міліції за насильство в сім'ї, порівняно з 109 468 в 2011 році.

Протягом перших дев'яти місяців року міліція зробила 78 600 попереджень і видала 3800 захисних приписів у зв'язку з насильством у сім'ї. За цей же період до адміністративної відповідальності було притягнуто 90 600 осіб за насильство у сім'ї та за невиконання вимог захисного припису. Для покарання застосовувалися штрафи та громадські роботи.

Неурядова організація “Ла Страда-Україна”, яка займається гендерними питаннями, забезпечувала дію національної “гарячої телефонної лінії” для жертв насильства та сексуального домагання. Протягом року на “гарячу лінію” зателефонували 1 400 осіб із проханнями про допомогу у зв'язку з побутовим і сексуальним насильством. “Ла Страда-Україна” повідомила, що розгортання протягом останніх п'яти років інформаційних кампаній щороку збільшує кількість прохань про допомогу.

Закон вимагає, щоб влада забезпечила роботу притулків у кожному великому місті, але на практиці цього не сталося через відсутність фінансування на місцевому рівні.

За даними Міністерства соціальної політики, протягом перших 10 місяців поточного року центрами соціально-психологічної допомоги було надано послуги, пов'язані з побутовим насильством 9 593 особам і направлено 109 сімей для отримання допомоги. НУО забезпечували роботу додаткових центрів для жертв

насильства в сім'ї в кількох областях, але правозахисні групи, що займалися захистом прав жінок зазначали, що багато неурядових притулків було закрито у зв'язку з відсутністю фінансування. Притулків для дорослих жертв насильства в сім'ї не було в Харківській, Вінницькій і Черкаській областях.

За інформацією жіночих правозахисних груп, приватні та муніципальні притулки не завжди були доступними для тих, хто їх потребував. Притулки часто були переповнені, а ресурси – обмежені. Деякі з них узагалі не функціонували протягом року, а адміністративні обмеження не дозволяли жінкам і сім'ям отримати доступ до їхніх послуг. Наприклад, в деяких місцях притулок надавався виключно для дітей певного віку, в той час як в інших не приймали жінок без місцевої прописки. Державні центри пропонували потерпілим від побутового насильства лише обмежену юридичну та психологічну допомогу.

Сексуальні домагання: Закон про рівні права та можливості кваліфікує сексуальні домагання як дискримінацію, однак, правозахисні групи, що займаються правами жінок, стверджували, що він не містить ефективних механізмів для захисту від сексуальних домагань. Жіночі організації повідомляли, що жінки повсюдно наражалися на сексуальні домагання і навіть примус до статевих відносин на роботі. Однак жінки рідко зверталися за правовим захистом, оскільки суди відмовлялися розглядати їхні справи та рідко засуджували злочинців. Жіночі правозахисні групи також відзначали поширену в суспільстві культуру сексизму та домагань і робили наголос на протестах із приводу сексистських коментарів високопосадових урядовців.

Хоча закон забороняє примушувати до статевих стосунків “матеріально залежну особу”, юристи вважають існуючі форми захисту від домагань недостатніми.

Репродуктивні права: Влада визнавала основне право подружніх пар та окремих осіб вільно та відповідально вирішувати, скільки їм заводити дітей, коли та з якими інтервалами. Медичним закладам та місцевим НУО, які опікуються питаннями охорони здоров'я, дозволялося вільно розповсюджувати інформацію про планування сім'ї під загальним керівництвом Міністерства охорони здоров'я. Право на користування контрацептивами жодним чином не обмежується.

Високоякісна допологова та післяпологова медична допомога залишалася недоступною для багатьох жінок через недофінансування державних лікарень та брак якісного обладнання, а послуги приватних клінік коштували дуже дорого.

Поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, у тому числі ВІЛ / СНІД, продовжує зростати швидкими темпами. Протягом року Міжнародний Альянс ВІЛ / СНІД в Україні повідомив, що українці з ВІЛ, частіше вмирають від СНІДу, ніж африканці з ВІЛ в країнах з найбільш важким тягарем ВІЛ. Якість медичної допомоги у сфері статевого та репродуктивного здоров'я, яка надавалася фінансованими державою лікарнями, була незадовільною, а високі ціни у приватних медичних клініках роблять їх недоступними для широких верств населення.

Чоловіки та жінки мали однаковий доступ до діагностики та лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом, але місцеві НУО, що займалися питаннями охорони здоров'я, та клініки повідомляли, що жінки частіше за чоловіків зверталися по медичну допомогу і приводили своїх партнерів. Правозахисні групи, що займаються питаннями прав ромів повідомляли, що ромські жінки зазнавали расової дискримінації при отриманні медичної допомоги і не мали доступу до інформації з питань здоров'я.

Дискримінація: За законом, жінки користуються тими ж правами, що і чоловіки, включаючи рівну оплату за однакову працю, і цей принцип загалом був дотриманий. Проте в галузях, де переважно більшість працюючих склали жінки, середня заробітна плата була нижчою. Жінки отримували нижчу заробітну плату через обмежені перспективи кар'єрного росту та специфіку тих сфер, у яких працюють жінки. Урядові статистичні дані свідчили про те, що чоловіки заробляли в середньому на 25 відсотків більше, ніж жінки. Вітчизняні та міжнародні спостерігачі відзначали, що жінки займали кілька високих виборних або призначених посад на національному та регіональному рівнях. Уповноважений з прав людини створив структуру постійного представника спеціально для вирішення проблем гендерної рівності, а також прав дітей та недискримінації.

Зневажливі та принизливі зауваження на адресу жінок, висловлювані публічно високопосадовими урядовцями посилювали дискримінацію жінок. У травні міністр освіти Дмитро Табачник публічно заявив, що в магістратурі, аспірантурі навчаються дівчата з менш яскравою, привабливою, модельною зовнішністю. Табачник неодноразово відмовлявся вибачитися за свої слова.

Діти

Захистом прав дітей займаються дві державні установи. У травні парламентський

уповноважений з прав людини призначив представника з прав дитини, недискримінації та гендерної рівності. Секретаріат омбудсмена отримав 739 скарг, що стосуються прав дітей, а його представники 26 разів відвідали дитячі заклади та установи. У серпні 2011 року президент призначив Уповноваженого з прав дитини при президенті. За перші вісім місяців цього року Уповноважений з прав дитини при президенті отримав 3000 скарг і здійснив 53 візити в установи для дітей.

Реєстрація народження: Громадянство набувається за місцем народження або за батьківством. Дитина, народжена на території України в сім'ї осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, є громадянином України. Закон вимагає від батьків зареєструвати дитину протягом місяця після народження.

Освіта: Освіта була безкоштовною та обов'язковою, але не загальною. За офіційними даними, станом на 2011 рік майже 4,3 мільйона студентів навчалися в 19 800 школах, а понад 41 тисяча дітей віком від 6 до 18 років не отримали повної середньої освіти.

НУО повідомляють, що невідвідування шкіл залишалося серйозною проблемою серед населення у сільській місцевості та в ромських громадах. (див. Розділ 6)

Жорстоке поводження з дітьми: Діти продовжували потерпати від насильства та жорстокого поводження. За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом перших дев'яти місяців цього року 8 360 неповнолітніх стали жертвами злочинів, у тому числі 2544 злочинів були тяжкими або особливо тяжкими, такими як напади, грабежі та вбивства. Міністерство також зафіксувало 155 випадків сексуальних злочинів відносно дітей і 226 випадків розбещення неповнолітніх. Правозахисні групи відзначають низьку здатність виявляти та повідомляти у відповідні органи випадки насильства щодо дітей, а також повідомляють, що профілактичні заходи залишаються недостатньо фінансованими і недостатньо розвиненими. Були також випадки примусової праці за участю дітей.

Дитячі шлюби: 4 квітня президент підписав закон про підвищення мінімального віку для вступу в шлюб з 17 до 18 років для жінок. Мінімальний вік для вступу в шлюб становить 18 років для чоловіків. За законом, суд може дозволити вступ у шлюб особам, які досягли 16-річного віку, якщо встановлено, що це в інтересах дитини. За статистичними даними ЮНІСЕФ, 10 % жінок повідомили, що вони були в шлюбі або в союзі, перш ніж їм виповнилось 18 років. Ромські

правозахисні групи повідомляли, що ранні шлюби дівчат віком до 18-ти років були поширеним явищем у ромській громаді.

Сексуальна експлуатація дітей: Мінімальний термін ув'язнення за зґвалтування дитини становить 10 років. Розбещення неповнолітніх віком до 16-ти років карається позбавленням волі строком до п'яти років. Аналогічний злочин проти дитини віком до 14-ти років карається позбавленням волі строком від п'яти до восьми років.

Сексуальна експлуатація дітей у комерційних цілях залишалася серйозною проблемою. За повідомленнями представників вітчизняних та закордонних правоохоронних органів, значна частка розміщених в Інтернеті порнографічних матеріалів за участю дітей продовжувала походити з території України.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомила, що для дітей з соціально неблагополучних сімей і тих, які перебувають під опікою державних установ, залишаються високі ризики стати жертвами торгівлі людьми та бути експлуатованими всередині країни для комерційного сексу та виробництва порнографії.

Суди мають повноваження обмежувати доступ до веб-сайтів, які поширюють дитячу порнографію, а також присуджувати фінансові санкції і тюремне ув'язнення для тих, хто оперує такими веб-сайтами.

У жовтневій доповіді міжнародної неурядової організації ЕКПАТ (Зупинимо дитячу проституцію, порнографію та торгівлю дітьми) відзначається, що країні бракує комплексного підходу до профілактики комерційної сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми. Крім того, немає жодних державних положень щодо боротьби із зростаючою проблемою дитячого секс-туризму, немає жодних державних програм які б допомагали дітям, що стали жертвами сексуальної експлуатації.

Безпритульні діти: За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, станом на листопад у всіх областях, містах Києві і Севастополі працювало 56 притулків для дітей та 60 центрів допомоги. Протягом перших шести місяців року притулками скористалися 7 691 дитина.

Діти під опікою державних установ: Система догляду за дитиною продовжувала спиратися на довгострокові установи для дітей в соціально-небезпечному

положенні або позбавлених батьківського піклування. Система не вирішувала належним чином проблем профілактики відмов батьків від дітей або реінтеграції дітей зі своїми біологічними сім'ями. У 2010 році, за даними ЮНІСЕФ, понад 96 тисяч дітей жили в цих установах, а також понад 62 тисячі жили в установах для дітей з обмеженими можливостями. Дитячі правозахисні групи та засоби масової інформації повідомляли, що брак ресурсів і бездіяльність уряду створили в деяких установах небезпечні, нелюдські, а іноді і небезпечні для життя умови.

Крім того, спостерігачі відзначали, що у судовій системі не вистачає фахівців для роботи з неповнолітніми, а практика судових процесів щодо неповнолітніх свідчить про те, що перевага надається покаранню замість реабілітації. Соціальних послуг часто бракувало, і діти, що не мають легального статусу, стикалися з бюрократичними та соціальними бар'єри, які перешкоджали їхній реінтеграції в суспільство.

Міжнародні викрадення дітей: Країна є учасницею Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Дивіться інформацію Держдепартаменту по конкретній країні за посиланням: www.travel.state.gov/abduction/country/country_3781.html.

Антисемітизм

В Україні, за даними державного перепису населення та оцінками міжнародних єврейських організацій, проживає 103 600 євреїв (приблизно 0,2%). Місцеві ж єврейські лідери оцінюють чисельність осіб єврейського походження у 370 тисяч.

5 листопада Асоціація єврейських організацій і громад України (Ваад) висловила стурбованість тим, що протягом всієї передвиборчої кампанії напередодні парламентських виборів 28 жовтня, як проурядові так і опозиційні кандидати намагалися використовувати елементи антисемітизму як у своїй публічній риториці задля мобілізації прихильників, так і в якості пропаганди, спрямованої на дискредитацію своїх політичних опонентів. Ваад також висловив особливу занепокоєність з приводу антисемітських і екстремістських висловлювань членів партії Свобода.

У той же час Ваад наводить дані за декілька років, які свідчать про позитивну динаміку у рівні антисемітизму в суспільстві, та зазначає, що за останні чотири-п'ять років, спостерігається безперервне зниження кількості антисемітських публікацій у пресі, кількості актів вандалізму відносно кладовищ,

меморіалів і синагог, і кількості нападів на євреїв на вулиці”, а також зниження негативного ставлення до осіб єврейського походження в опитуваннях громадської думки.

Протягом року було здійснено кілька актів антисемітизму, деякі з них супроводжувалися фізичними нападами й актами вандалізму відносно власності єврейської спільноти; також члени різних політичних партій та організацій продовжували час від часу робити екстремістські, нетерпимі та антисемітські заяви. За даними Ваад, протягом року мали місце дев'ять випадків вандалізму, в порівнянні з дев'ятьма інцидентами у 2011 році та 16 інцидентами у 2010 році. У Києві та інших містах продовжували з'являтися графіті зі свастикою.

За повідомленнями єврейської громади Миколаєва, місцевий пам'ятник Голокосту зазнав акту вандалізму в переддень єврейського Нового року в середині вересня.

21 вересня в Рівному п'ятеро невідомих осіб напали та завдали словесних образ Геннадію Фраерману, голові місцевого благодійного товариства Хесед і одному з лідерів місцевої єврейської громади. Нападники підійшли до Фраермана біля приміщення Хесед і сказали, що шукають євреїв. Після того, як Фраерман сказав, що він єврей, нападники почали бити його руками та ногами. Він отримав легкі травми. Нападники втекли.

18 грудня Рівненський міський суд дав 3,5 роки умовно кожному з трьох осіб, які 6 червня вчинили акт вандалізму та спотворили свастиками меморіал Голокосту біля Рівного. Місцеві єврейські лідери закликали владу кваліфікувати справу як антисемітський злочин. Проте суд засудив злочинців за звинуваченням у хуліганстві й оскверненні могил.

У листопаді трирічний судовий процес проти Сергія Кириченка, обвинуваченого в розпалюванні міжнаціональної ворожнечі після частих антисемітських висловлювань у ЗМІ в Херсоні, закінчився у зв'язку з вичерпанням терміну позовної давності. Його численні звернення та клопотання затягували справу. Звинувачення відзначило, що, в той час як Кириченко не був ані виправданий, ані засуджений, суд не заперечив обґрунтованості звинувачень проти нього.

Посадовці високого рівня, політики різних політичних партій продовжували докладати зусиль у боротьбі з антисемітизмом, виступаючи проти екстремізму та соціальної нетерпимості і критикуючи прояви антисемітизму.

На відміну від попередніх років, єврейське паломництво до місця поховання в Умані Рабина Нахмана, засновника Брацлавського хасидського руху, пройшло без серйозних інцидентів. Приблизно 26 000 паломників прибули до Умані у вересні. Дедалі більше єврейських паломників відвідували місця поховань видатних духовних лідерів у Меджибожі, Бердичеві, Гадячі.

Торгівля людьми

Дивіться Доповідь Державного департаменту щодо торгівлі людьми за посиланням: www.state.gov/j/tip

Особи з обмеженими можливостями

13 січня президент підписав поправки до низки законів про права осіб із фізичними, сенсорними, інтелектуальними або психічними розладами у сфері зайнятості, освіти, доступу до основних послуг, і таких заходів, як зайнятість, освіта, охорона здоров'я та пересування повітряним та іншими видами транспорту.

Зміни забороняють дискримінацію за ознакою інвалідності та вимагають, щоб уряд забезпечив доступ до громадських місць для інвалідів та підтримку їхньої участі в суспільній, освітній, культурній або спортивній діяльності. Нові заходи також вимагають від працедавців забезпечення безпечних робочих місць, які враховують індивідуальні потреби працівників з обмеженими можливостями. Крім того, правозахисні організації за права інвалідів також візьмуть участь у муніципальних процесах планування для забезпечення того, щоб всі державні установи відповідали вимогам законодавства щодо доступності для осіб з обмеженими можливостями. Досі уряд в цілому не забезпечував виконання цих законів.

За повідомленнями правозахисних груп, попри існуючі правові гарантії, переважна більшість громадських споруд залишалася недоступною для осіб з обмеженими можливостями. Як наслідок, для них ускладнювався доступ до життєво важливих послуг і видів діяльності, зокрема до працевлаштування, освіти, медичної допомоги, транспортних засобів і фінансових послуг. Закон передбачав надання допомоги виборцям, які не спроможні виходити з дому та виборцям з обмеженими можливостями. Обмежений доступ до громадських будівель ускладнив здатність людей з обмеженими можливостями брати участь у державних справах.

НУО скаржилися на те, що уряд не виділяв достатніх ресурсів, щоб допомогти людям з обмеженими можливостями.

За словами Семена Глузмана, представника Асоціації психіатрів України (АПУ), пацієнти у психіатричних закладах продовжували наражатися на ризик жорстокого поводження, а багато психіатричних лікарень продовжували використовувати застарілі методи лікування та препарати. За даними АПУ, недостатнє фінансування, відсутність у пацієнтів доступу до юридичної допомоги, і слабе забезпечення дотримання правового захисту позбавляли пацієнтів з обмеженими можливостями їхнього права на належне медичне обслуговування. 26 листопада уповноважений з прав людини опублікував доповідь про моніторингові відвідування 11 психіатричних закладів, в яких його представники відзначають недостатній рівень фінансування харчування та ліків для пацієнтів; занадто тривалі періоди перебування пацієнтів на стаціонарі, коли для цього не було медичних потреб; брак персоналу, переповненість, погану вентиляція, антисанітарний стан ванних кімнат та інші скрутні умови.

Відповідно до закону, працедавець повинен виділити 4 відсотки робочих місць для працевлаштування осіб з обмеженими можливостями. НУО зазначали, що багато працівників, влаштованих на ці посади, отримували номінально заробітну плату, але фактично не працювали на місці роботи. За даними Міністерства соціальної політики, протягом перших дев'яти місяців року 8760 інвалідів отримали працю через державну службу працевлаштування.

НУО висловлювали занепокоєння відсутністю програм сприяння інтеграції студентів-інвалідів у загальну студентську спільноту, а також тим, що відсутність програм оцінки їхніх потреб у державних центрах зайнятості призводила до призначення випускників з обмеженими можливостями на непридатні для них місця роботи.

Національні / расові / етнічні меншини

Актуальною залишається проблема жорстокого поводження з групами меншин і випадки утиску іноземців неслов'янської зовнішності. На думку деяких спостерігачів, кількість проявів загальної ксенофобії дещо знизилася, у той час як неурядові організації, які ведуть боротьбу з расизмом і злочинами на ґрунті ненависті відзначили збільшення кількості інцидентів і нападів за расовими мотивами.

Законом передбачена кримінальна відповідальність за умисні дії щодо

розпалювання ненависті чи дискримінації за ознакою національності, раси чи релігії, включно з образою національної честі та гідності громадян у зв'язку з їхніми релігійними та політичними переконаннями, расою чи кольором шкіри. Розпалювання ненависті на етнічному чи релігійному ґрунті є кримінальним злочином. Проте, як заявляли правозахисні організації, практичне застосування цієї правової норми ускладнювалося вимогою закону щодо доведення наявності прямого умислу, в тому числі доведення завідомо обдуманого наміру щодо розпалювання ненависті.

Влада визнавала, що прояви расизму та етнічно вмотивовані напади становили проблему. В той же час, деякі посадовці продовжували применшувати її значення, стверджуючи, що ксенофобія не була проблемою, а насильницькі напади були поодинокими інцидентами.

Офіційних статистичних даних про кількість нападів на расовому ґрунті не було в наявності. Однак моніторингова група “Ініціатива розмаїття” - коаліція міжнародних та вітчизняних неурядових організацій на чолі з місією МОМ у Києві - повідомила про щонайменше 20 нападів, які відбулися протягом року, з 24 постраждалими. За аналогічний період 2011 року було повідомлено про 23 напади.

За даними “Ініціативи розмаїття”, розпочато вісім кримінальних справ стосовно нападів, які були задокументовані протягом року.

Жертви повідомляли про випадки, в яких міліція не проводила розслідування після отримання скарги, а деякі жертви відмовлялися повідомляти про такі випадки владі після того, як міліція відмовилася розслідувати попередні напади. Одному з потерпілих було висунуто звинувачення коли, як повідомлялося, відповідаючи на расово вмотивований напад він спробував застосувати самооборону, щоб захиститися від нападу.

За останніми даними Генеральної прокуратури, у 2011 році у суді було розглянуто три кримінальні справи, пов'язані з наміром розпалювання ненависті, та тривало розслідування трьох інших випадків. П'ятьох осіб суд визнав винними в порушенні закону щодо розпалювання ненависті, порівняно з трьома випадками в 2010 році, і чотирма - в 2009 році. Чотирьох з п'яти осіб звільнили за амністією, а п'яту - у зв'язку з “дієвим каяттям”.

Кримінальний кодекс передбачає посилення покарання за злочини на ґрунті ненависті. Навмисне вбивство на ґрунті расової, етнічної або релігійної ненависті

карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років. Крім того, інші злочини на ґрунті ненависті можуть каратися штрафом у розмірі від 3,400 до 8,500 гривень (420 – 1 100 доларів) або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Правозахисні групи заявляли, що міліція час від часу затримувала осіб з темним кольором шкіри та набагато частіше проводила свавільну перевірку документів таких осіб. Подекуди жертв ксенофобських нападів притягували до відповідальності за дії, вчинені з метою самооборони. Наприклад, студент з Нігерії Олаолу Фемі, наприкінці року залишався у в'язниці за обвинуваченням у замаху на вбивство після інциденту в листопаді 2011 року, коли, за словами Фемі, він захищав себе і свого друга один проти п'яти нападників, які збили їх на землю, вигукували расистські епітети та побили. Правозахисні групи стверджують, що на Фемі напали через його расову приналежність і що місцевою владою вчинено процесуальні та матеріальні порушення його прав, коли йому пред'явили звинувачення в замаху на вбивство.

У травні багато спостерігачів висловлювали стурбованість з приводу ризику расистських і ксенофобських нападів у зв'язку з Чемпіонатом Європи з футболу (Євро-2012). НУО зазначали, що влада вжила заходів щодо запобігання таких атак під час футбольного чемпіонату і відтак в країні не було зареєстровано жодних інцидентів.

Роми продовжували зазнавати дискримінації з боку влади та суспільства. За даними ромських правозахисних груп, чисельність ромського населення в Україні становила від 200 тис. до 400 тис. осіб. У той же час, за офіційними даними перепису населення, їх було 47 600. Ця розбіжність у статистиці частково пояснювалася браком юридичної документації та обліку реєстраційних даних багатьох членів ромської громади. За даними експертів, існувало понад 100 ромських НУО, але більшості з них не вистачає потенціалу для ефективного захисту прав або надання послуг для ромської громади.

Представники ромів та інших меншин стверджували, що органи міліції, як правило, закривали очі на прояви насильства проти них, і посилалися на етнічну приналежність ромів в рапортах про скоєні злочини. 31 травня невідомі злочинці спалили циганське поселення у Києві, в якому перебувало близько 70 осіб. Жителі повідомили, що під час атаки нападники наказали їм “зникнути з Києва”, а також погрожували їх застрелити. Мешканці зруйнованого ромського поселення стверджували, що їх витіснили з Києва напередодні Чемпіонату Європи з футболу (Євро-2012). Ромські правозахисні групи повідомили, що міліція відмовилася

розслідувати напад, оскільки не було подано жодної кримінальної скарги, а влада не вжила жодних подальших заходів для розслідування цього нападу.

Ромські правозахисні групи повідомляли про постійні переслідування з боку міліції, відмови в доступі до освіти та медичного обслуговування, щоденні випадки ксенофобських і расистських проявів, а також перешкоди в отриманні основних документів, які засвідчують особу.

Конституція гарантує вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. 8 серпня набув чинності новий закон, який розширив використання російської мови та мов інших національних меншин у регіонах, де ними говорять, принаймні, 10 відсотків населення. Щонайменше 15 місцевих і регіональних органів влади ввели використання російської мови в якості офіційної регіональної мови. Угорська, молдавська та румунська мови також були введені в обіг в якості регіональних мов, хоча б в одному регіоні кожна.

Українська та кримськотатарська меншини в Криму продовжували скаржитися на дискримінацію на півострові та в Севастополі. Вони закликали до надання українській та кримськотатарській мовам рівного статусу з російською.

За твердженнями кримських татар, дискримінація з боку місцевих чиновників позбавляла їх рівних можливостей щодо працевлаштування в органах місцевої адміністрації. За даними Республіканського комітету Автономної Республіки Крим у справах міжнаціональних відносин і депортованих громадян, в країні приживають приблизно 310 тисяч зареєстрованих кримських татар, у тому числі в Криму та в Херсонській області.

Прояви суспільної нетерпимості, дискримінація та акти насильства на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Було відзначено помітне зростання дискримінації, соціальної стигми та насильства щодо спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей (ЛГБТ) , які зазнали дискримінацію в галузі освіти, на робочому місці, у доступі до медичної допомоги та до інформації про профілактику ВІЛ / СНІДу. Уряд не зробив жодних значних кроків у боротьбі з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

Протягом року парламент схвалив у першому читанні законодавство, що

обмежувало б права всіх українців, які виступають за права людини стосовно спільноти ЛГБТ, визнавши кримінальним злочином публікування, передавання або поширення будь-яким іншим чином так званої пропаганди гомосексуалізму. Законопроект не став законом. Правозахисні групи ЛГБТ висловили стурбованість тим, що законодавці продовжили зусилля щодо прийняття законопроекту.

Правозахисна група ЛГБТ Наш Світ протягом року проводила моніторинг порушення прав ЛГБТ в окремих регіонах країни і задокументувала 86 випадків порушення прав людини, дискримінації та проявів ненависті. Порушення включали в себе фізичне насильство, образи, погрози, матеріальний збиток, крадіжки, здирництва, залякування, дискримінацію на робочому місці, дискримінацію у навчальних закладах і розголошення особистої інформації.

17 травня, близько 20 осіб, які заявили, що вони належать до політичної партії Свобода перешкодили показу фільму Молоко, зосередженому на проблематиці ЛГБТ, у Києво-Могилянській академії. Вони вимагали пред'явити їм ліцензію на право показу фільму. Демонстрація фільму мала юридично зареєстровану ліцензію, але організатори не змогли одразу пред'явити цей документ. Побояючись за свою безпеку, організатори погодилися з вимогою не показувати фільм. Пізніше Свобода повідомила на своєму сайті, що активісти цієї партії не дозволили показ фільму.

20 травня організатори гей-параду були змушені скасувати захід після того, як екстремістські групи спрямували скоординовані зусилля на те, щоб зупинити марш шляхом залякування та насильства, а міліція заявила, що вона не захищатиме учасників маршу, якщо вони вирішать проводити свій захід. П'ятеро осіб у масках напали на двох організаторів події після прес-конференції, на якій вони оголосили про скасування заходу. Третій організатор був побитий через місяць.

У вересні Наш Світ оприлюднив звіт, в якому було проаналізовано нездатність уряду реалізувати рекомендації Ради Європи (РЄ) по боротьбі з дискримінацією ЛГБТ за 2010 рік. Згідно з доповіддю, влада не зробили жодного кроку заради реалізації жодної з рекомендацій, не збрала жодної інформації про дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації, і не дій здійснила жодних кроків для боротьби з гомофобією. Уряд не зміг ані зробити переклад рекомендації РЄ на державну мову, ані забезпечити їх поширення. Дослідники відзначили, що гомофобна риторика серед представників органів місцевого самоврядування та народних депутатів продовжувала зростати.

8 грудня екстремісти вдалися до переслідувань, нападів, насильства та застосування сльозогінного газу задля розгону мирної демонстрації ЛГБТ-активістів і їх союзників у Києві. Принаймні двоє активістів було побито після демонстрації. Кілька екстремістів ідентифікували себе як члени політичної партії Свобода, яка взяла на себе відповідальність за розгін демонстрації на веб-сайті партії. Шістьох демонстрантів і двох членів Свободи було затримано й оштрафовано. Згодом суд оштрафував організатора протесту Олену Шевченко на 850 гривень (106 доларів) нібито за те, що вона належним чином не попередила органи влади про демонстрацію, незважаючи на те, що таке повідомлення вона подала.

Інші прояви насильства або дискримінації в суспільстві

Люди з ВІЛ/СНІД стикалися з дискримінацією і часом не мали доступу до лікування. Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ (ЛЖВ) відмічала, що особи з ВІЛ/СНІД продовжували стикалися з дискримінацією на робочому місці, втратою роботи без можливості правового захисту, переслідуваннями з боку правоохоронних органів і прокуратури, соціальною ізоляцією та стигматизацією. Організація заявила, що відсутність державного фінансування, недостатній доступ до тестування на ВІЛ, обмеженість антиретровірусної терапії та несприятлива політика уряду тільки ще більш загострили проблему поширення ВІЛ / СНІДу та зростання смертності від нього.

Установи, що надають послуги ВІЛ-інфікованим повідомляли, що перевірки органами міліції клінік замісної терапії, які почалися в кінці 2010 року, тривали протягом усього року. Наприклад, 8 лютого в місті Вінниці міліція затримала, сфотографувала й встановлювала особи пацієнтів у клініці медикаментозної терапії. За повідомленнями, 6 грудня міліція затримала, сфотографувала та зняла відбитки пальців у 10 пацієнтів у клініці в місті Тернополі. Працівники цих закладів відзначали, що такі перевірки безпосередньо втручаються в процес надання медичних послуг і створюють атмосферу недовіри, що перешкоджає доступу до медичного обслуговування та лікуванню.

Вітчизняні та міжнародні організації наголошували на тому, що продовжували існувати правові та адміністративні бар'єри у споживачів ін'єкційних наркотиків (СІН) для доступу до основних методів лікування, таких як медикаментозна терапія заміни наркотичної речовини і програми обміну голочок. Наприклад, правозахисні групи повідомляли, що міністерська постанова № 200 від 2 липня

ввела нові бар'єри для СНІВ щоб отримати доступ до медикаментозної терапії та істотно знизила ефективність програм зниження ризику в другій половині цього року.

За даними ЮНІСЕФ, діти з Віл-інфекцією або інвалідністю мають підвищений ризик самотності, соціальної стигми і дискримінація. Багато ВІЛ-інфікованих дітей були позбавлені можливості відвідувати дитячі садки чи школи, до них ставилися недбало і тримали ізольовано від інших дітей. Підлітки в групах ризику мають також більш високий ризик зараження ВІЛ / СНІВом, а також додаткові перешкоди стосовно доступу до інформації та послуг з профілактики та лікування.

Розділ 7. Права найманих робітників

а. Свобода об'єднань і право на ведення колективних переговорів

Закон надає працюючим особам право створювати та вступати до профспілок без попереднього дозволу і брати участь у колективних переговорах. За законом всі профспілки мають рівний статус, а створення профспілки не вимагає дозволу влади.

Правозахисні групи описували закон про реєстрацію профспілок як надмірно складний і занадто бюрократичний і заявили, що на практиці він ставить перепони у реєстрації. Закон гарантує робітникам право на страйк, якщо такий страйк не загрожує національній безпеці, здоров'ю населення або правам і свободам інших. У цілому це право шанувалося на практиці. Право на страйк не поширюється на співробітників Генеральної прокуратури, судових органів, збройних сил, силових та правоохоронних органів, працівників транспортної галузі або державних службовців. Особовий склад цих організацій має право на захист своїх інтересів у рамках судової системи.

Права на страйк не мають федерації або конфедерації профспілок. Страйк може бути проведений лише у випадку, коли за нього проголосують дві третини працівників, що профспілки вважали невинувато високим порогом. Закон дозволяє профспілкам організувати і брати участь в колективних переговорах. Він передбачає створення спільних комісій у складі представників працівників трудового колективу та керівництва для врегулювання розбіжностей у питаннях

заробітної плати, умов праці, а також прав та обов'язків керівників на рівні підприємства. Національна служба посередництва і примирення виступає посередником у трудових суперечках. Не існує правових механізмів для запобігання антипрофспілковій дискримінації. Закон вимагає обґрунтованості звільнення, а профспілкова діяльність не є законною обґрунтованою причиною для звільнення. Юридичні процедури передбачено щодо відновлення на посаді, заборгованості по заробітній платні та штрафних санкціях, хоча судове виконання цього закону характеризувалося як довільне і непередбачуване.

Практика в цілому засвідчувала дотримання права на створення профспілок. Для повноцінного функціонування профспілка повинна бути зареєстрована владою. Профспілки повідомляли, що вкрай обтяжлива процедура реєстрації передбачала візити до доброго десятка різних установ і сплату цілої низки зборів. Міжнародна конфедерація профспілок (МКП) охарактеризувала ці реєстраційні вимоги як “обмеження, неприйнятне за міжнародними стандартами трудового законодавства”. Проте профспілки, члени Федерації професійних спілок України (ФПУ), яка успадкувала майно офіційних профспілок радянської доби, мали переваги в залученні робітників до своїх лав. Крім того, профспілки повідомляли про численні випадки тиску з боку місцевих правоохоронних органів під час проходження процесу реєстрації.

Закон про соціальний діалог від 2011 року призвів до збільшення навантаження на невеликі та незалежні профспілки у частині відповідності критеріям для участі у тристоронніх переговорах, програмах соціального страхування та представлення інтересів працівників на національному та міжнародному рівнях. Закон закріпив статус Федерації профспілок (ФПУ), перешкоджаючи дрібним незалежним профспілкам ефективно представляти інтереси своїх членів, визначаючи які профспілки відповідають критеріям подання. У грудні 2011 року МКП опублікувала оціночний документ, в якому висловила сумнів щодо справжньої незалежності та об'єктивності відомства, яке визначає, які саме профспілки відповідають критеріям представництва і ця проблема залишалася невирішеною станом на кінець року.

Конфедерація вільних профспілок України (КВПУ) спочатку зіткнулася з труднощами в задоволенні критеріїв представництва для участі у тристоронніх переговорах. Проте, 4 вересня, голова КВПУ Михайло Волинець підписав угоду (разом з чотирма іншими головами національних профспілок, у тому числі ФПУ), про створення “спільного органу представництва всеукраїнських профспілок на національному рівні”. Угода була спрямована на забезпечення участі незалежних

профспілок у розробці загальної угоди та контролю за її здійсненням.

Профспілкам, які не є членами ФПУ, продовжували відмовляти в передачі частки нерухомого майна та фінансових коштів професійних спілок колишнього Радянського Союзу. Мова йде, зокрема, про фонди соціального страхування, котрі наділяють ФПУ перевагою, яку незалежні профспілки не можуть запропонувати своїм членам. Лідери незалежних профспілок і деякі державні посадовці стверджували, що ФПУ незаконно продала певну частку свого радянського майна, щоб запобігти його розподілу в майбутньому. Протягом року продовжував діяти введений у 2007 році мораторій на продаж майна ФПУ, чинна влада ліквідувала комісію, сформовану за часів попередньої адміністрації з метою обліку майна профспілок.

Змішані комісії не завжди були ефективними, а правозастосування не завжди було справедливим. Подекуди в комісіях домінували представники адміністрації та представники профспілок, обрані під впливом тієї ж адміністрації. Вихід із членства в профспілці ФПУ та перехід до незалежної профспілки нерідко супроводжувався бюрократичною тяганиною і зазвичай перешкоджаннями з боку адміністрації, а деякі люди повідомили про погрози звільнення й інші способи репресивної дискримінації.

Частими були прояви дискримінації щодо незалежних профспілок, у тому числі - численні випадки незаконного звільнення профспілкових активістів, лідерів, та інших працівників за їхню профспілкову діяльність. Наприклад, на гірничодобувному підприємстві було звільнено голову профспілки в Дніпропетровську через його профспілкову діяльність. Профспілки також повідомляли про часті звільнення на підставі профспілкової діяльності або належності до певної незалежної або альтернативної профспілки.

Було кілька повідомлень про те, що працедавці здійснювали тиск на членів профспілки, щоб вони вийшли з профспілки, асоційованої з КВПУ. Наприклад, члени незалежної профспілки на одній шахті в Донецькій області були поставлені перед вибором: з одного боку – загроза звільнення, а з другого - вихід з незалежної профспілки. В іншому випадку керівництво відгородило офіс шахтарської профспілки в Луганській області та перешкодило голові профспілки представляти інтереси працівників. В одному випадку повідомляється, про те, що працівник був побитий і госпіталізований після того, як відмовився залишити свою профспілку. Співробітник звернувся до місцевих правоохоронних органів, але розслідування справи затягувалося аж поки справу взагалі не закрили.

Згідно з інформацією Вільної профспілки підприємців України (ВППУ), її лідер Валентина Коробка був госпіталізований зі струсом мозку та іншими травмами після того, як міліція напала на неї під час протесту 4 липня у Києві. ВППУ є активною демократичною профспілкою, орієнтованою на вуличних торговців, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю і неформальних працівників. Вона пов'язана з Конфедерацією вільних профспілок України та Міжнародним альянсом вуличних продавців “СтрітНет”.

Інший працедавець, компанія напоїв, як повідомлялося, перешкоджала місцевим працівникам створити незалежну профспілку під назвою “Захист справедливості”. Робітники все одно організувалися, але працедавець помстився їм і перевів членів профспілки на скорочений робочий день. Керівництво підприємства зробило це без згоди робітників та без узгодження з виборним комітетом первинної профспілкової організації. Пізніше того ж року компанія звільнила цих членів профспілки.

У ситуації, що набула широкого розголосу з січня по березень, невеликі незалежні групи пенсіонерів-ліквідаторів Чорнобильської аварії, не пов'язані з жодними традиційними об'єднаннями, зверталися з петиціями і встановлювали намети біля кількох урядових будівель в ряді міст – Луганськ, Донецьк, Харків – протестуючи проти можливого скорочення пенсійних пільг. Кілька тисяч протестувальників зібралися у квітні вимагати зустрічі з представниками національного уряду або парламенту для того, щоб пред'явити їм свої вимоги, але протест виявився невдалим.

Члени профспілок, котрі входять до складу КВПУ, продовжували наполягати на тому, що керівництво іноді змушувало їх виконувати додаткові доручення без відповідної компенсації або ж погрожувало звільненням у разі відмови залишити лави спілки. Мали місце неодноразові скарги на те, що профспілки, пов'язані з ФПУ, вираховували профспілкові внески з зарплати працівників, які вирішили вступати до іншої профспілки.

в. Заборона примусової чи підневільної праці

Закон забороняє всі форми примусової чи підневільної праці. Примусова праця взагалі не вважається проблемою. Проте, як і в усіх питаннях праці, забезпечення неухильного виконання положень залишалося серйозним недоліком влади, частково причина цього мала місце у зв'язку з браком ресурсів. Водночас,

надходили повідомлення про те, що жінок, чоловіків і дітей продавали з метою експлуатації їхньої праці.

Протягом першої половини року МОМ надала допомогу 568 повнолітнім жертвам (чоловікам і жінкам) трудової експлуатації.

Дивіться також Доповідь про торгівлю людьми Державного Департаменту за посиланням: www.state.gov/j/tip/.

с. Заборона дитячої праці та мінімальний вік працездатності

Закон захищає дітей від експлуатації на робочому місці, проте влада не завжди ефективно забезпечувала його виконання.

Для переважної більшості робіт закон встановлює мінімальний вік працездатності на рівні 16 років. Діти, які досягли 15-ти років, можуть виконувати “легкі роботи” за згодою їхніх батьків, проте закон не дає чіткого визначення цього терміну. Діти, які досягли віку 14-ти років, можуть на законних підставах виконувати певні види робіт в рамках професійно-технічного навчання.

Відділ нагляду за використанням дитячої праці Державної інспекції праці при Міністерстві соціальної політики забезпечує виконання законів, якими регулюється дитяча праця. Департамент у справах дітей при Міністерстві соціальної політики разом із Управлінням кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ відповідають за виявлення в неофіційному секторі дітей, залучених до найгірших форм дитячої праці. Управління боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми МВС відповідає за дотримання законодавства щодо протидії торгівлі дітьми.

Найгірші форми експлуатації дитячої праці були виявлені передусім у неофіційних секторах, зокрема, на сімейних фермах та ринках.

Кримінальний кодекс передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію дітей. Примус дітей до жебракування передбачає покарання до трьох років позбавлення волі. За повідомленням Міністерства охорони здоров'я, свіжих чи офіційних статистичних даних щодо трудової експлуатації дітей було дуже мало. Останнє дослідження з проблем дитячої праці було проведене більше десяти років тому. У 1999 році дослідження, проведене Державним комітетом статистики та Міжнародною організацією праці показало, що 350 000 дітей були

працевлаштовані, серед них 46% працювали в сільському господарстві, 26 % у торгівлі і 19 % в сфері послуг. Середній вік, в якому дитина влаштовувалась на роботу, становив 12 років. МОМ повідомила, що діти з соціально неблагополучних сімей і ті, які знаходяться під опікою держави, продовжують піддаватися високому ризику стати жертвами торгівлі людьми і бути експлуатованими усередині країни в якості жебраків.

Боротьба з порушеннями залишалася слабкою і її рівень не запобігав новим порушенням. Державна інспекція праці у березні провела перевірку 314 підприємств. За результатами перевірок було виявлено 589 працюючих неповнолітніх, три з яких у віці 14-15 років. Ще 135 неповнолітніх – віком 15-16 років, а решті 451 виповнилося 16-18 років. На відміну від попередніх років, інспектори не знайшли випадків, коли працювали неповнолітні віком до 14 років, можливо, через невелику кількість перевірок. Найчастіші порушення трудового законодавства для неповнолітніх були пов'язані з їх працею у шкідливих умовах, тривалістю робочого дня, неналежним веденням обліку та затримкою у виплаті зарплатні.

Дивіться також доповідь Державного Департаменту про дані з викорінення найгірших форм дитячої праці за такою адресою: www.dol.gov/ilab/programs/ocft/tda.htm.

d. Прийнятні умови праці

Мінімальна місячна зарплата складає 1147 гривень (143 доларів) або близько шести гривень і 90 коп. (0,86 долара) за годину. Станом на 1 січня 2013 року уряд встановив прожитковий мінімум . Працівники неофіційного сектору можуть отримувати заробітну плату нижче встановленого прожиткового мінімуму.

Чисельність інспекторів Державної інспекції праці складає 706 осіб по всій країні (в той час як за штатним розкладом зазначено 840 інспектори). Інспекція відповідає за дотримання вимог щодо виплати мінімальної заробітної плати. Організація не мала змоги проконтролювати всіх без винятку роботодавців, оскільки кількість її працівників була недостатньою для проведення належної перевірки.

Заборгованість заробітної платні зменшилася на 8,2 відсотки протягом року. За даними Держкомстату станом на 1 грудня заборгованість становила 950, 5 млн.

гривень (118, 2 млн. доларів). Більша частина заборгованості накопичилася у промисловості, але значним чином торкнулася також галузі будівництва, транспорту, зв'язку та сільського господарства.

Законом встановлено максимально допустимим 40-годинний робочий тиждень, від 24 годин відпочинку на тиждень і щорічну оплачувану відпустку тривалістю від 24-х діб. Закон передбачає оплату понаднормової праці за подвійним тарифом і регулює дозволена кількість понаднормових годин праці. Закон вимагає, щоб всі понаднормові роботи були узгоджені з відповідною місцевою профспілковою організацією і встановлює ліміти щодо допустимого числа годин понаднормової роботи. Проте, положення, що регулюють тривалість відпочинку і максимальну кількість нормованих і понаднормових робочих годин не завжди ефективно застосовувались на практиці.

Хоча законодавством містить передбачені стандарти техніки безпеки та охорони праці, на практиці ними нерідко нехтували. Поблажливі стандарти техніки безпеки та застаріле виробниче устаткування ставали причиною багатьох випадків виробничого травматизму. Гірничодобувна галузь виявилася особливо проблематичною, за кількістю скарг на низку зарплатню, понаднормову роботу, і експлуатаційну безпеку, а також скарг на здоров'я. Зокрема, скарги щодо заборгованості по заробітній платні були подані на шахти у Луганській, Львівській та Дніпропетровській областях, в той час як скарги щодо безпеки і здоров'я були зареєстровані, серед інших, на шахті в Луганській області. Гірники, особливо в нелегальному секторі видобутку корисних копалин, стикалися з дуже серйозними проблемами експлуатації, безпеки і здоров'я.

Протягом року зареєстровано 121 випадок загибелі гірників, що на 25% менше, ніж у 2011 році. За цей період повідомлялося про 3650 випадків травмування шахтарів, тобто на 14% менше, ніж у 2011 році. Рівень смертності становив 1,4 смертельних випадки на мільйон тонн видобутого вугілля. Загальна кількість випадків виробничих травм протягом року становила 9816 (на 8% менше ніж 2011 року), у той час як кількість смертельних випадків за рік зменшилася до 623, що на 9 % менше порівняно з 2011 роком.

Закон надає робітникам право відмовлятися від виконання небезпечних робіт без ризику втрати робочого місця. Проте, за інформацією Центру Солідарності, роботодавці металургійного та гірничодобувного секторів часто порушували дане положення закону і чинили тиск на працівників, примушуючи їх до звільнення.